

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 54
2015

FUND OG FORSKNING

Bind 54

2015

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 54
2015

With summaries

KØBENHAVN 2015
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 600.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 356.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion:

John T. Lauridsen
Ivan Boserup
Jakob K. Meile

Billedredaktion:

Lene Eklund-Jürgensen

Redaktionsråd:

Else Marie Kofod
Erland Kolding Nielsen
Anne Ørbæk Jensen
Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 500 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-136-7

LUDVIG HOLBERGS SVENSKE EPIGONER:

Carl Christoffer Gjørwell og Anders Schönberg

AF

KRISTOFFER SCHMIDT

At Holberg havde en stor læserskare i 1700-tallets Sverige er et gammelkendt faktum. Hans popularitet blandt svenske læsere blev hjulpet godt på vej af, at der i modsætning til andre udenlandske markeder som f.eks. Tyskland og Nederlandene ikke i ligeså høj grad eksisterede en sprogbarriere, der forsinkede distributionen af Holbergs værker til svenske læsere. Dette var ikke ensbetydende med, at der manglede svenske oversættelser af Holberg. F.eks. har den svenske overbibliotekar Gustaf Edvard Klemming talt sig frem til, at der eksisterede 53 svenske udgaver af *Jeppes paa Bierget Eller Den forvandlede Bonde*, og listen er med al sandsynlighed ikke komplet. Hertil kan tilføjes, at den svenske litteraturhistoriker Karl Warburg er kommet frem til, at man i frihedstidens Sverige fik opsat mindst femten af Holbergs 32 komedier på svensk.¹ Warburg har sågar dristet sig til at kalde Holberg den mest populære forfatter i frihedstidens Sverige.² Holbergs popularitet begrænsede sig ikke kun til det skønlitterære forfatterskab. Flere af hans faglitterære værker nød ligeledes stor popularitet i Sverige. Selv hans mindst populære historiske værk, *Jødiske Historie Fra Verdens Begyndelse, Fortsatt Til disse Tider* (1742) var der konkurrence om at få udgivet på svensk. Så meget endda, at bogtrykkeren Peter Momma gik rettens vej for at forhindre konkurrenter i at få udgivet en samlet udgave af værket, da Momma havde intentioner om at indføre dele af Holbergs *Jødiske Historie* i en svensk udgave af Flavius Josephus' *De Antiquitate Judaica; De Bello Judaico*.³

¹ Karl Warburg: *Holberg i Sverige jämte meddelanden om hans svenske öfversättare. Litteraturhistoriska anteckningar*, Göteborg 1884, s. 33; Henrik Schück & Karl Warburg: *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 3, Stockholm 1985, s. 324. Hvor mange komedier Holberg forfattede, kan opgøres forskelligt. Andre ville f.eks. mene, at der eksisterer 33 komedier i forfatterskabet.

² Schück & Warburg, 3, 1985, s. 93.n

³ *Kanslikollegiums skrivelser till Kungl. Maj:t skrivelsen 6/6 1749* (40 bd.), Riksarkivet, Marieberg, Arkivsamlingen, Skrivelser till Kungl. Maj:t.

Også de to moralfilosofiske og historiske/biografiske værker, *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter efter Plutarchi Maade (Heltehistorier)* og *Adskillige Heltinders Og Navnkundige Damers Sammenlignede Historier Efter Plutarchi Maade (Heltindehistorier)*, opnåede stor svensk opmærksomhed. Så stor, at der i løbet af årene 1755 til 1757 udkom tre efterligninger: tidsskriftsredaktøren Carl Christoffer Gjørwells *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar Och Characterer* (1755-56) og *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningar* (1757) samt historikeren Anders Schönbergs *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt* (1756). Begge forfatters interesse for *Helte-* og *Heltindehistorier* begrænsede sig ikke kun til disse tre imitationer. I flere af Gjørwells og Schönbergs andre skrifter finder vi betragtninger, der vedrører *Helte-* og *Heltindehistorier* samt adskillige andre af Holbergs skrifter.

Med et sådant materiale synes det oplagt at sammenligne metode, struktur, moralfilosofi og historisk indhold i Holbergs originaler og de tre svenske imitationer. Imidlertid har der inden for Holberg-forskningen ikke været den store interesse for et sådant studie. Tendensen har været at forbigå de tre efterligninger i stilhed, mens de få og fortrinsvist ældre studier, som har berørt de svenske epigoner, har gjort det en passant.⁴ Svensk receptionshistorie af Holbergs forfatterskab er ellers ikke et underbelyst emne, og flere studier har gennem tiderne set dagens lys.⁵

⁴ Warburg 1884, s. 63-64, 76. Hvor lidt interesse efterligningerne har affødt ses f.eks. i Erik Gunnar Kjellin: *Rikshistoriografen Anders Schönberg. Studier i Riksdagarnas och de politiska tänkesättens historia 1760-1809*, Lund 1952, s. 171 note 25, hvor Schönbergs efterligning af visse årsager betegnes som en oversættelse af *Heltehistorier*. Interessant for dette studie er Peter Hallberg: *Ages of Liberty. Social Upheaval, History Writing, and the New Public Sphere in Sweden, 1740-1792*, Stockholm 2003, s. 77-79 og Peter Hallberg: *History and Ethics in Pre-revolutionary Sweden*, Jóhann Páll Árnason & Björn Wittrock (red.): *Nordic Paths To Modernity*, New York 2012, s. 131-133. Heri behandles kort Schönbergs bidrag til biografiens genre samt Gjørwells afskrivning af Holbergs biografi om Muhammed til hans egen biografi om islams profet. Hallberg foretager ikke nogen minutøs sammenligning af Holbergs og Gjørwells tekster, da han, ligesom Kjellin gør det med Schönbergs efterligning, forudsætter, at Gjørwell producerede en nøje kopi af sit forlæg. Men som påvist nedenfor foretog Gjørwell flere ændringer i Holbergs tekst.

⁵ Af nyere studier kan nævnes: Gunilla Dahlberg: *Svenskarna och Jeppe paa Bierget*, Gunilla Dahlberg et al (red.): *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*, Lund 2004, s. 203-242. Per Nilsén: *Holbergs natur- och folkrätt i svensk översättning 1789*, Eiliv Vinje & Jørgen Magnus Sejersted (red.): *Ludvig Holbergs Naturrett*, Oslo 2012: s. 215-226; Kristoffer Schmidt: *Ludvig Holberg og fejden med Johann Arckenholtz. Fund og Forskning*, 53, 2014, [under udgivelse].

Hvis vi vender tilbage til de få studier, der har begivet sig ud i mere end bare at nævne de svenske efterligninger, så er der ikke meget at hente. Historikeren Nils Eriksson har i sin doktordisputats *Dalin – Botin – Lagerbring. Historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747-1787* (1973) kort vurderet Schönbergs parallelbiografier som både uselvstændige og mere moralfilosofiske end historiske.⁶ I modsætning til Eriksson, der tydeligvis anser historie og moralfilosofi som to adskilte discipliner og på denne måde undgår at beskæftige sig indgående med værket, differentierede hverken Schönberg eller Holberg mellem de to discipliner.⁷ Det faktum, at man netop kunne udlede morale af historiske eksempler, var et vigtigt element i begges historiske praksis. Desuden står Erikssons dom i skærende kontrast til litteraturhistorikeren Holger Ehrencron-Müller, der i sin Holberg-bibliografi har betegnet Schönbergs parallelbiografier som originale i forhold til *Helte- og Heltindehistorier*, mens Gjørwells *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar Och Characterer* betegnes som uoriginale.⁸

På baggrund af den sparsomme interesse for de svenske efterligninger er formålet med denne artikel at sammenligne Holbergs *Helte- og Heltindehistorier* med de svenske imitationer for herved at opnå større indsigt i, hvordan dele af Holbergs forfatterskab blev modtaget, efterlignet og videreført af to af Sveriges flittigste efterlignere af Holberg. I den sammenhæng er det relevant at sammenholde Gjørwells og Schönbergs overordnede syn på Holbergs forfatterskab med deres efterligninger af Holbergs værker. Derfor indeholder studiet ligeledes en detaljeret gennemgang af de to svenskeres opfattelse af den dansk-norske forfatter. Gjørwells syn på Holberg har været behandlet af flere, men karakteristisk for størstedelen af disse studier – som f.eks. det bedste af slagsen: Warburgs *Holberg i Sverige jämte meddelanden om hans svenske öfversättare. Litteraturhistoriska anteckningar* (1884) – er, at de ligger langt

⁶ Nils Eriksson: *Dalin – Botin – Lagerbring. Historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747-1787*, Göteborg 1973, s. 41.

⁷ Se f.eks.: Asbjørn Aarseth: *Narrativitet og moral i Holbergs historiografi*, Eivind Tjønneland (red.): *Den mangfoldige Holberg*, Oslo 2005, s. 261-276; Eiliv Vinje: «Det var Holbergs Lyst at raisonere». Om reflekterende element i Holbergs historier, Jørgen Magnus Sejersted & Sebastian Olden-Jørgensen (red.): *Historikeren Ludvig Holberg*, Oslo 2014: s. 119-145; Hallberg 2003, s. 77-78.

⁸ Holger Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, 10, 1924-35, s. 299-300.

tilbage i tiden, og det synes på tide at genopfriske Gjørwells interessante syn på Holberg.⁹

Carl Christoffer Gjørwells Bref Om Blandade Ämnen

Eftertidens syn på Carl Christoffer Gjørwell har ikke altid været positivt. F.eks. har Warburg portrætteret ham således: “Något snille var han icke, ännu mindre någon praktisk man, ej ens en lärld. Men likväl har han inom idélivet, inom bokmarknaden och lärldomshistorien gjort icke föraktliga insatser – insatser, som mera berodde på hans verksamhetsbegär än på hans begåvning.”¹⁰ En lignende karakteristik finder vi hos Eriksson, der konstaterer, at i sammenligning med historikere som Olof von Dalin, Anders af Botin, Sven Lagerbring, Olof Celsius den yngre og Schönberg var Gjørwell afgjort den mest amatøragtige. Når det så er sagt, bør man ikke undervurdere Gjørwells bidrag til den svenske lærldomshistorie. Han var måske ikke den mest indsigtfulde af sine samtidige, men hans enestående publikationsvirksomhed (ca. 100.000 sider) samt hans centrale stilling i det akademiske miljø¹¹ kan ikke andet end at have haft en væsentlig indflydelse på den svenske oplysningstid.

I 1754 udgav Gjørwell sit første skriftlige arbejde, *Bref Om Blandade Ämnen*. Genremæssigt kan det bedst betegnes som en slags essayistik. Det udkom løbende i 1754 som breve til en fiktiv person – ligesom i Holbergs *Epistler* – eller som gensvar til andre, der havde kritiseret eller omtalt et af brevenes indhold. Brevene indeholdte alt fra selvbiografiske notitser om den 23-årige Gjørwells liv, betragtninger vedrørende bogtrykkerkunstens positive indvirkning på videnskabelig praksis og lærldom i Sverige samt forslag til bogtrykkerkunstens forbedring, strøtanker vedrørende tidsskrifters kvalitet, andre strøtanker vedrørende specifikke bøgers styrker og svagheder og meget andet. Vigtigst for dette studie er værket

⁹ Enkelte andre Holberg-studier berører ligeledes Gjørwells karakteristik, men ingen ligeså udførligt som Warburg. Se: Warburg 1884, s. 87-95; Erich Christian Werlauff: *Holbergiana, Nyt historisk Tidsskrift*, 6, 1856, s. 428-429; Julius Paludan: *Om Holbergs Niels Klim, med særligt Hensyn til tidligere Satirer i Form af opdigtede og vidunderlige Reiser*, 1878, s. 195-196; Tore Frångsmyr: *Sökandet efter upplysningen. Perspektiv på svenskt 1700-tal*, Stockholm 2006, s. 98. I Ehrencron-Müller, 10, 1924-35, s. 161-162, 263-265, 279, 314-315, 358-359 berøres Gjørwells syn på Holberg også. Ehrencron-Müllers tilgang er referende, hvilket også gælder Warburgs gennemgang.

¹⁰ Schück & Warburg, 3, 1985, s. 91.

¹¹ Lars Lindholm: *Carl Christoffer Gjørwell, Svenskt biografiskt lexicon*, 17, 1917-2013, s. 148; Eriksson, 1973, s. 17-18.

niende brev, tredje stykke, hvor Gjörwell udelukkende beskæftigede sig med at vurdere Holbergs forfatterskab. Heri nåede han rundt om flere af Holbergs skrifter, og der er da også tale om den mest omfattende vurdering af sin slags fra 1700-tallets Sverige. Gjörwells betragtninger er desuden påfaldende kritiske, og receptionshistorisk findes der ikke mange, der har fældet en lignende hård dom over Holbergs forfatterskab – hverken i Sverige eller resten af Europa.¹² Inden vi skrider til indholdet af Gjörwells kritiske betragtninger, skal der kort redegøres for nogle episoder i Gjörwells liv, som kan have vakt hans interesse for Holbergs forfatterskab.

Gjörwell blev født i 1731 i Skåne med efternavnet Ehrensparre. På Lunds Universitet – hvor Gjörwell tog sit efternavn¹³ – studerede han metafysik og matematik, men det var først og fremmest faget historie, der vakte hans interesse. Efter eget udsagn skyldtes dette førnævnte Lagerbring, hvis undervisning Gjörwell fulgte med så stor interesse at: “Intet ord utgick från hans mun, hvarken i auditorium eller hemma, som jag icke, under en tid af fem år, upphemtade och uppskref.”¹⁴ Efter at have afsluttet sine studier påbegyndte den nu nittenårige Gjörwell i 1750 en studierejse til Nederlandene og Frankrig. På sin tur gjorde Gjörwell ophold i København, hvor han havde håbet på at besøge den berømte Holberg: “men man rådde mig därifrån, så framt jag intet hade annat ärende, än at blott se och besöka honom. Han war då redan kommen til hög ålder, nog kraslig [svagelig] och swär, at få tale med.”¹⁵

Gjörwell havde altså aldrig mødt Holberg, og det var også vigtigt for ham at understrege, at hans kendskab til Holberg udelukkende beroede på, hvad han havde læst af forfatterskabet.¹⁶ Efter eget udsagn fik han læst en hel del af Holbergs skrifter på sin førnævnte studierejse. Efter opholdet i København og et stop i Helsingør rejste han videre med skib til Skagen. Det var meningen, at skibet herfra skulle sejle mod Nederlandene, men pga. en stærk vind fra sydvest blev skibet tvunget til at løbe

¹² Der eksisterer enkelte undtagelser som f.eks. Paul-Henri Mallet, der i sin nekrolog over Holberg fra 1754 gav et lidet flatterende billede af den dansk-norske forfatter, jf. Paul-Henri Mallet: *Lettre à l'Auteur de la Bibliothèque Germanique sur Mr. le Baron de Holberg, & sur ses Ouvrages, Nouvelle Bibliothèque Germanique ou Histoire Litteraire De l'Allemagne, de la Suisse, & des Pays du Nord*, Amsterdam 1754, s. 60-90.

¹³ Bernhard von Beskow: *Minne öfver kongl. bibliotekarien Karl Kristofer Gjörwell*, Stockholm 1863: s. 2-3.

¹⁴ *Ibid.*, s. 3 note *.

¹⁵ [Carl Christoffer Gjörwell]: *Bref Om Blandade Ämnen*, Stockholm 1754, s. 39.

¹⁶ *Ibid.*, s. 40.

i den norske udhavn Hamborgsund mellem Arendal og Kristiansand. Dårlige vejr- og vindforhold forårsagede, at man i længere tid ikke kunne fortsætte sejladsen. Opholdet syntes dog ikke at have irriteret Gjørwell synderligt. En af lodsejerne ejede en beværtning i havnen, hvor rejsende kunne underholde sig med at læse størstedelen af Holbergs bøger.¹⁷ Det vil imidlertid være forkert at antage, at Gjørwell først stiftede bekendtskab med Holbergs forfatterskab i denne lille norske havn. Han havde jo kort forinden gjort sig forhåbninger om at møde den dansk-norske forfatter i København, og det er desuden rimeligt at antage, at Gjørwell allerede havde stiftet bekendtskab med dele af Holbergs forfatterskab ved historiestudierne på Lunds Universitet under Lagerbring. Gjørwells påtvungne læseferie i Hamborgsund giver imidlertid et interessant indblik i udbredelsen af Holbergs bøger i Danmark-Norge; selv i en lille norsk flække var det muligt at give sig i kast med flere af hans bøger.

Da Gjørwell i 1754 udgav sin kritiske nekrolog over Holberg, havde han læst sig igennem flere af Holbergs skrifter. Efter eget udsagn kredede Gjørwells interesse om Holbergs religiøse, moralske og historiske værker.¹⁸ Navnlig *Almindelig Kirke-Historie Fra Christendommens første Begyndelse Til Lutheri Reformation, Med nogle Anmærkninger Over de udi Historien omtalte Cyclis og Aars-Beregninger (Almindelig Kirke-Historie)* fra 1738 og *Moralske Tanker* fra 1744 fik en hel del spaltepads, og dette var mestendels ikke for det gode. I stedet vakte netop disse to bøger Gjørwells harme pga. Holbergs alt for frie tanker om religiøse spørgsmål. Gjørwells vrede udsprang antageligt af hans eget religiøse ståsted, hvilket også påpegedes af den dansk-tyske kapelmester og en af Holbergs eneste nære venner Johann Adolph Scheibe: "Der Tadel dieses Gelehrten [Gjørwell] ist freylich ungegründet, und scheinete aus einem Misverstande und aus einer allzustrengen Orthodoxie, die von der Ketzermacherey nicht weit entfernt ist, entsprungen zu seyn."¹⁹ Hvad denne ortodoksi helt præcist indeholdt, gav Scheibe ingen forklaring på. Kort fortalt havde Gjørwell i sine unge dage flirtet med pietismen, men da han var omkring de tyve år og havde afsluttet sin udenlandsrejse, knyttede han sig til det mere optimistiske herrnhutiske miljø i Sverige.²⁰ Når vi læser

¹⁷ Ibid., s. 20-29.

¹⁸ Ibid., s. 40.

¹⁹ Johan Adolph Scheibe: Nachricht von dem Leben und den Schriften Ludwigs, Freyherrns von Holberg, Ludvig Holberg: *Peter Paars, ein komisches Heldengedicht. Neue, vermehrte und verbesserte Uebersetzung*, 1764, s. CVII-CVIII.

²⁰ Schück & Warburg, 3, 1985 s. 92.

hans portræt af Holberg, er det dog hverken en pietists eller herrnhuters tanker, der springer i øjnene. I stedet synes Gjørwell at have taget et standpunkt som den almindelige fromme forfatter, der var skeptisk over for oplysningstidens strømninger. Dette var måske også en klog beslutning. I virkeligheden var biografien om Holberg i *Bref Om Bländade Ämnen* en erstatning for et andet brev, som aldrig så dagens lys. Heri havde Gjørwell forsvaret sin herrnhutisme og slået på tromme for dens sandhed. Indholdet var så kontroversielt for de svenske censurmyndigheder, at brevet fik trykkeforbud pga. det kætteriske indhold.²¹ En løftet pegefinger som denne kan være årsagen til, at Gjørwell var mere forsigtig med at lade sine herrnhutiske tanker skinne igennem, når han biograferede Holberg.

Hvis vi vender blikket mod brevet om Holberg, så bemærker Gjørwell, at Holberg i sine religiøse værker fremstod allermest alvorlig og ortodoks i *Jødiske Historie*, hvori Holberg tog Det Gamle Testamente bogstaveligt og beskrev med: “skyldig högagtning om de många underwark, Gud behagade den tiden gjöra til at öfwertyga [overbevise] och behålla Judarna i den tron, at HERren war deras egen Gud, och de Hans eget folk.”²² Alt dette var sådan set fint nok, men Gjørwell kunne ikke acceptere, at Holberg i *Almindelig Kirke-Historie* undlod at udvise den samme tillid over for mirakler, der beviste den kristne lære. Her menes der ikke miraklerne i Det Nye Testamente, som Holberg hverken benægtede eller bortforklarede. Han trak imidlertid en streg i sandet ved de mirakelberetninger, der ikke omtaltes i biblen. Holberg anså først og fremmest kristendommen som en lære, der var så ypperlig, at den ikke behøvede mirakler som bevis for sin ægthed.²³ I Gjørwells optik forholdt det sig anderledes. Kristendommens historie var rig på mirakler, der ikke kunne være andet end beviser for det guddommelige forsyn, og det var derfor påfaldende, at Holberg:

“... wisar intet tilräckeligen och med en wördnadsfull [ærbødig] erkjänsla Guds underliga wägar med sin Församling genom alla tidehwarf. Han utpekar intet de ställen, hwarest Guds finger lämnat efter sig de tydeligaste kjännemärken af sin närwarelse. Han uptäcker på et nog theatraliskt sätt och med en Ismailistisk anda [ånd] en hop Munkars, ja ock wälmenande Lärares fel, och finner smak uti at bibehålla lifwet

²¹ Ibid., s. 94.

²² [Gjørwell] 1754, s. 40.

²³ Sebastian Olden-Jørgensen: Den antikatolske Holberg: Kirke, stat og naturret i skyggen af Samuel Pufendorf, 2015 [under udgivelse].

af saker, som en Christen häldre [hellere] skulle söka at hielpa til sin graf. Han går småleende förbi många ting, som kunde styrka och bewisa den Christna Religionens Sanning och Helighet, och det, som är hufwudsaken uti al Kjöрко-Historia, at wisa, huru Evangelii Lära har uti alla tider och under alla öden [skæbner] behållit sig i sit ljus och kraft hos wiða, fast uti alla länder och religioner strödda Guds Männer, samt huru Gud wetat wisligen betjena sig af alla förändringar uti det wärdsliga regementet, af alla upkomna wilfarelser och kjätterier, af förföljelser och goda dagar, til sin Församlings sanna nytta och wälfärd.”²⁴

En sådan skepsis var ifølge Gjørwell del af en skjult agenda hos Holberg. Denne agenda afslørede sig ikke, medmindre man foretog, hvad Gjørwell kaldte en kritisk gennemlæsning af *Almindelig Kirke-Historie* og *Moralske Tanker*. Gjorde man dette, afslørede Holbergs: “hemliga tankesätt. Han synes hafwa warit en Half-Arian.”²⁵ Der eksisterede en længere række indicier for dette. Til at begynde med påpegede Gjørwell, at Holberg i sine skrifter ikke udtrykkeligt anerkendte Jesus som Guds søn og menneskets frelser, eller som Gjørwell udtrykte det: “så gjør han [Holberg] sig ock intet mycken möda [besvær] med, at bewisa det samma.”²⁶ Centralt for arianismen var ideen om, at Jesus var skabt af Gud og derfor ikke guddommelig på linje med Faderen. Herved forkastedes ideen om den kristne treenighed, da Jesus ikke var Guds ligeværdige. Teorien formuleredes af presbyteren Arius, som Holberg imidlertid gav en meget kritisk behandling i *Almindelig Kirke-Historie*, hvor Arius’ forestilling entydigt blev afvist.²⁷ Af samme grund synes Gjørwells anklage ubegrundet. Intet sted i *Almindelig Kirke-Historie* tog Holberg Arius’ parti. Sympatien lå i stedet hos Arius’ argeste modstander, Athanasius. Dette anerkendte Gjørwell også, men han var alligevel af den opfattelse, at Holberg forkastede arianismen: “på et sådant sätt, som qwarlämnar hos Läsaren en småsten i skon. Där hade warit tilfälle, at uphöja och bestyrka denna den Christna Religionens grundfasta botn [fundament].”²⁸ Forsvaret for Jesus’ guddommelighed gentoges ganske enkelt ikke ofte nok til, at man blev forvisset om, at Holbergs overbevisning var oprigtig. Man aner nok, at Gjørwells argumentation

²⁴ [Gjørwell] 1754, s. 40-41.

²⁵ Ibid., s. 41.

²⁶ Ibid., s. 41.

²⁷ Se f.eks.: Ludvig Holberg: *Almindelig Kirke-Historie Fra Christendommens første Begyndelse Til Lutheri Reformation, Med nogle Anmærkninger Over de udi Historien omtalte Cyclis og Aars-Beregninger*, 1, 1738, s. 187-193.

²⁸ [Gjørwell] 1754, s. 42.

var tynd, og som det ses nedenfor, var han heller ikke skråsikker, når andre udfordrede ham på dette punkt. Imidlertid kunne han fremføre endnu et bevis for sin påstand: “Det wärsta är, at han [Holberg] gemenligen [i almindelighed] anser och uphöjer Frälsaren som en Stor och af Gud sänd Sedolärare, hwilkens moraler han wid alla tilfällen med et förtjent låf-ord beprisar.”²⁹ En sådan overbevisning associeres normalt med socinianismen, om end Gjørwell ikke gik så langt i sin kritik. Men hvis Holberg anså Jesus som verdens største moralist, sendt af Gud, kunne ideen om en treenighed ikke opretholdes. Der hersker ingen tvivl om, at Holberg tilsluttede sig den traditionelle lære om Treenigheden, men det er påfaldende, i hvor høj grad Jesus i *Almindelig Kirke-Historie* fremstod som lærer snarere end frelser.³⁰ Gjørwell havde altså ikke skudt helt ved siden af, om end koblingen til arianismen stadig forekommer svagt begrundet. I samme åndedrag nævnte Gjørwell, at: “Det ser ock ut, som han [Holberg] intet ansåg den sanna och lefwande Tron för den Christna Lärans Hufwuddygd, och kjällan til de andra, hwilken han altid i tysthet går förbi, när han påyrkar och upmuntrar til de andra.”³¹

Gjørwell fortsatte ufortrødent sin vurdering – der vel bedst kan karakteriseres som en konspirationsteori – med at forsøge at identificere kilden til Holbergs arianistiske tilbøjeligheder. Her var det nærliggende at pege på England, hvor størstedelen af det lærde miljø var influeret af arianismen, og hvor en ung Holberg jo netop havde opholdt sig på en studierejse fra 1706 til 1708.³²

Det huede heller ikke Gjørwell, at Holberg i det uendelige lastede præsteskabet. Gjørwell havde skam intet imod, at Holberg dadlede de præster, der ikke fulgte den lære, de selv prædikede, eller når han gav sig til at latterliggøre katolske præsters usandheder:

“... men om han gäckar och skämtar med Läran, Läro-ämbetet och deß Förrätningar, säger jag rent ut, at det är syndigt, och i följe därutaf aldeles olofligit, ty de tingen äro af en Gudomelig inrättning och häfd, och därföre för alt tadel helgade [hævet over al kritik]. At den Mannen, om hwilken jag nu skrifwer, alt jämt frästades af sin spott-ande, och nog røjde [røbe] sin kalsinnighet uti wißa trossmål, om hwilka man aldrig kan med nog wördnad [ærbødighed] och hjertats ödmjukhet [ydmghed] tänka, tala och skrifwa, wet hwar och en, som läsit hans många skrifter.

²⁹ Ibid., s. 42.

³⁰ Olden-Jørgensen 2015, [under udgivelse]

³¹ [Gjørwell] 1754, s. 42.

³² Ibid., s. 42.

Af alt dette nödgas jag, at intet gjöra mig den goda tanka, jag gjärna wille äga om hans inwärtas [indre] Christendom.”³³

Ifølge Gjørwell selv var han ikke den eneste, der havde indvendinger mod *Almindelig Kirke-Historie* indhold. Holberg skulle f.eks. have været lidet agtet blandt den danske gejstlighed, hvor Holbergs kollega, teologiprofessoren Marcus Wøldike, samt en skare af unavngivne teologer direkte havde frarådet Holberg at udgive *Almindelig Kirke-Historie*, mens københavnerne i almindelighed anså Holbergs komedier, som hans egentlige “evangelium.”³⁴ Hvorvidt Gjørwell i virkeligheden havde diskuteret indholdet af *Almindelig Kirke-Historie* med Wøldike eller andre danske teologer vides ikke. Wøldike var en indædt modstander af sekteriske og pietistiske strømninger i Danmark, og hans hårde censur af pietistiske værker misfornøjede den pietistiske Christian 6.³⁵ Så det er pudsigt, at Gjørwell mente at have fundet sig en forbundsfælle i Wøldike, og påstanden fik da også et par hårde ord med på vejen af Scheibe, der mente, at postulatet: “schmecket mehr nach Verläumdung als nach Wahrheit, so wie auch das Vorgeben, man hätte in Kopenhagen Holbergs Komödien das Evangelium Holbergs genennet. *Risum teneatis!* [Komplet latterligt!].”³⁶

Når det kom til Holbergs moralfilosofi, var Gjørwell anderledes ventligt stemt, og selvom Holbergs religiøse skrifter indeholdt en myriade af forfærdelige og usandfærdige ytringer, så beviste hans levned, at han var en eksemplarisk kristen. Gjørwell havde læst *Moralske Tanker* med fornøjelse; dog kun så længe Holberg holdt sig inden for fornuftens område og gik uden om religiøse spørgsmål.³⁷ Således havde Gjørwell kun hovedrysten til overs, når Holberg i *Libr. I, Epigr. 5* foreslog:

“... den Skole-Forordning, hvorved beskikkedes, at udi første og anden Lectie skulde drives paa moralske Catechisationer, og at Lutheri Catechismus skulde allerførst blive et *Præceptum* [emne] udi tredie Lectie, saa at den første Institution skulde bestaae i at danne Sindet, og bevæbne det mod alle Præjudicia, for siden desbedre at indprente det den sande og sunde Theologie. Thi, hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske.”³⁸

³³ Ibid., s. 43.

³⁴ Ibid., s. 45.

³⁵ Hans Jørgen Helms: *Valkendorfs Kollegiums Historie. Fra dets Oprettelse 1588 og indtil 1865. Med en kort Oversigt over Kollegiets Historie fra 1865 til Nutiden, 1917*, s. 145.

³⁶ Scheibe, 1764, s. CVIII.

³⁷ [Gjørwell] 1754, s. 43.

³⁸ Holberg, 1, 1744, s. 50; [Gjørwell] 1754, s. 44.

Gjörwell rynkede ligeledes på næsen over Holbergs trosbekendelse, der hverken berørte skriften eller frelseren.³⁹ Så selvom Holbergs moralfilosofi var prisværdig, måtte Gjörwell konstatere:

“... at hans Sedolära eller sättet at lära andra seder intet varit i alla mål paßade efter en Christens måtståk. Man lærer af hans och fleras exempel, hwad stor skada det är, när et stort förstånd intet är helgat af Nåden, eller intet låter binda sin tänke-kraft, när det kommer an på Trones lydna. Man lærer mycket af hans Moraliska skrifter, men i dem finnes ock på flera ställen frö til den nu almänt härskande otron eller tänke-friheten uti andeliga mål.”⁴⁰

Holberg blev altså eksemplet på en tendens blandt oplysningstænkerne, der, som Gjörwell bekymret konstaterede, blev mere og mere udbredt. En tendens hvor morallæren adskiltes fra den dogmatiske lære og endda til tider modsagde denne.

Holbergs “Evangelium” eller komedier behandledes kun kort, og de indeholdt ifølge Gjörwell mere ondt end godt. For Gjörwell var et skuespils formål at moralisere og belære læseren eller tilskueren og derigennem forbedre denne persons sæder: “och at kläda en hop gamla gångbara och förwända tankesätt, nycker, fjolligheter och laster uti sina tokpaltor [narredragter].”⁴¹ Uden at være specifik medgav Gjörwell, at nogle af Holbergs komedier havde en vis kvalitet: “Andra däremot har jag börjat läsa med wämjelse, såsom de där äro upfylde med bara faseliga swordomar, det otäckaste sladder, oförnuftigt ölprat [fuldmandssnak] och allehanda nedriga utlåtelse.”⁴² Gjörwell var skam indforstået med, at komediernes lastværdige indhold skulle fungere som afskrækkende eksempler, således at folk ikke fulgte en lignende levevis. Men han var ikke overbevist om, at en sådan litterær strategi virkelig havde den tilsigtede præventive effekt. Tidligere i *Bref Om Blandade Ämnen* gjorde Gjörwell sig nogle lignende betragtninger. I det tredje brev diskuterede han tidsskrifters kvaliteter eller mangel på samme. Navnlig moralfilosofiske tidsskrifter fik en hård medfart i brevet, da disse: “gjöra nu mera ingen särdeles nytta,”⁴³ og kritikken fortsatte med en kølig sidebemærkning til komedier generelt:

“En torr Morale är minst anammelig af alla sanningar, och at föreställa honom leende och med theatraliska later är twungit [forceret]. Nyttan

³⁹ [Gjörwell] 1754, s. 44.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 45.

⁴¹ *Ibid.*, s. 44.

⁴² *Ibid.*, s. 44.

⁴³ *Ibid.*, s. 8.

och afsigten blir en och samma med en Comedie. Man söker mera at roa Läsarens öron, än at förbättra deras hiertan och seder. En Steele, Prof. Richey, Bar. Holberg, Herr von Dalin och flera hafwa skrifwit så utmärkt i denna saken, at få lära stiga op hädanefter, som gitta fördunkla deras glänsande minne.”⁴⁴

Kort sagt synes Gjørwell i al almindelighed ikke at have været synderligt begejstret for komedier og her anes måske herrnhuterens generelle modvilje over for fornøjelser som dans og skuespil, men det er samtidig værd at bemærke, at Gjørwell her roste Holberg for nogle af hans komedier, dog uden at præcisere.

Det historiske forfatterskab

Med hensyn til det historiske forfatterskab, som Gjørwell umiddelbart ikke anså *Almindelig Kirke-Historie* for at være en del af, var han mere positiv. Her rostes: Holbergs skriveform, hans anstændige indfald, hans upartiske tilgang til stoffet samt hans belæsthed, der havde givet de historiske værker et velfortjent renommé.⁴⁵ Det til trods havde Gjørwell alligevel visse indvendinger.

Som svensker havde han ønsket, at Holberg var mere upartisk, når han i *Dannemarks Riges Historie* (1733-35) beskrev dansk-svenske forhold, men her måtte Holberg undskyldes pga. sin nationalitet, da det var:

“... et allmänt fel hos alla sitt eget Lands Häfdateknare [historikere], at gärna lysta skulden på sin granne [nabo], och at skrifwa om den samma små osanningar [usandheder], dels af okunnighet [uvidenhet], dels af agg [nag], dels af frugtan, och dels för et roligt infal skull. Wi böra ock wackert komma ihåg, at sådana sopor ligga för vår dörr [fejfe for egen dør]. Är det så, hwarföre låta wi då så illa, når wi märka, at vår granne er lik oß.”⁴⁶

Holbergs manglende upartiskhed influerede ifølge Gjørwell også på valget af biograferede i *Heltehistorier*.

Bogen baserede sig på Plutarchs parallelbiografiske metode fra *Vitae Parallelae*, hvori en grækers og en romers liv og karakter konsekvent portrætteredes i hver sin biografi for til slut at blive sammenlignet. I modsætning til Plutarch biograferede Holberg for størstedelens vedkommende orientalske og indianske personer. Han var udmærket klar over,

⁴⁴ Ibid., s. 9.

⁴⁵ Ibid., s. 45-46.

⁴⁶ Ibid., s. 46.

at fravalget af et mere europæisk-orienteret persongalleri kunne vække undren blandt læserne. Han forsvarede derfor sit valg ved at påpege, at europæiske berømmeligheders liv og levned var så veldokumenteret, at en bog bestående af europæere ikke ville være mere af en bedrift: “end at opkaage hvad utallige andre Skribentere tilforn have ført i Pennen, hvorudover man udi dette Verk har fundet for got, heller at tale om *Orientaliske* og *Indianske* Heltes Bedrifter, saasom de samme ere os meer ubekjendte, og derfor smage af noget som er nytt [‘nett’ i 1739-udgaven].”⁴⁷

En sådan forklaring købte Gjørwell ikke: “Wid genomläsningen af hans Hjeltars och Hjeltinnors Historier föll jag på den tankan, at orsaken, hwarföre han endast beskrifwit Österlänska och Indianska Hjeltar, och aldeles uteslutit de Europäiska, torde förmodeligen wara denna, at han i Danska Historien intet funnit en enda Hjelte, som kunde sättas i någon jämnförelse med de Stora Krigshöfdingar, som Sverige så ofta til hela wärdens förundran och Danmarks skräk framalstrat [frembragt]. Han hade då nödwändigt måst stanna, beundra och uphöja de twänne så Sweriges Största, som Europens utmärkta Stormän Gustaf I och Gustaf Adolf, hwilkas likar knapt finnas i någon Historia.”⁴⁸

Hvorfor Gjørwell her overså, at Holberg i *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729) ikke havde noget problem med at sammenligne netop Gustav 2. Adolf med Christian 4. er uvist. Her herskede der i Holbergs optik ingen tvivl om, hvem af de to regenters levned der var mest prisværdig:

“Thi der var neppe nogen Regent paa de tider meer hurtig, meer forfaren, og af større sindets gaver end Christianus 4. Vel er sandt, at Sverriges Konge Gustavus Adolphus af skribentere bliver opløftet til skyerne, og at samme Konge fortjener all den roes, man ham tillægger, men, naar jeg lægger begge disse Kongers bedrifter paa veyskaal, finder jeg, at Christiani 4. ere de vigtigste.”⁴⁹

Den samme konklusion kom Holberg frem til i *Dannemarks Riges Historie* (1732-35), hvor han egentlig gengav sammenligningen af de to regenter fra *Dannemarks og Norges Beskrivelse*. Skulle Christian 4.s evner som konge sammenlignes med nogen ligeværdig, var den eneste

⁴⁷ Ludvig Holberg: *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter efter Plutarchi Maade*, 1, 1739, s. 4r; Ludvig Holberg: *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter Efter Plutarchi Maade. Anden og forbedrede Edition*, 1, 1742, s. 4r. Som det påvises senere i artiklen, benyttede Gjørwell sig af andenudgaven, og derfor anvendes denne i det efterfølgende.

⁴⁸ [Gjørwell] 1754, s. 46.

⁴⁹ Ludvig Holberg: *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, 1729, s. 334.

relevante parallel Peter den Store (af Holberg: Petrus Alexiovitz), der seks år senere i *Heltehistorier* blev portrætteret som den ypperste af alle regenter.⁵⁰ Sammenligningen af Gustav 2. Adolf og Christian 4. tog Holberg op til revurdering i *Epistel 222*. Konklusionen var den samme som før. Christian 4.s bedrifter var mere prisværdige end Gustav 2. Adolfs. I *Epistel 223* fulgte han så op med en sammenligning mellem Christian 4. og den russiske zar, hvor Christian 4., trods den åbenlyse forskel i de to regenters bedrifter, alligevel blev anset som Peter den Stores jævnbyrdige.⁵¹

Den mere åbenlyse parallel mellem Carl 12. og Peter den Store finder vi ikke i Holbergs forfatterskab, men i *Epistel 221* satte Holberg sig for at vurdere Carl 12.s karakteregenskaber. Portrættet var ikke positivt. Den svenske krigerkonges karakter havde størst lighed med Alexander den Store, som Holberg anså for at være:

“... et Riis for det menneskelige Kiøn; thi intet kand være meere lastværdigt, end at give sit Fæderneland til Priis, og at løbe om med Kaarden i Haanden for at myrde fremmede uskyldige Folk. En saadan Herre fortienner ikke Navn af en Regent, langt mindre af en Heldt, kand heller lignedes ved en allmindelig *Contagion* [pest], der streifer alle Lande igiennem, og efterlader sig allevegne bedrøvelige Fodspor.”⁵²

Årsagen til, at Gjørwell overså Holbergs standhaftige ros af Christian 4., vides ikke. En banal forklaring er, at Gjørwell ikke var så velbevandret i Holbergs forfatterskab – og herunder *Dannemarks Riges Historie* – som han ellers foregav at være. At han overhovedet ikke havde kendskab til Holbergs sammenligning synes imidlertid usandsynlig. Da Holberg i *Epistel 222*, revurderede sin sammenligning af de to konger, skete det på baggrund af utilfredse svenske røster.⁵³ Hvilke svenskere der her refereredes til, vides ikke med sikkerhed. Det eneste konkrete bevis på en samtidig svensk kritik af sammenligningen findes hos bibliotekaren Johann Arckenholtz, der i sin fejde med Holberg om de to forfatteres Christina-biografier henviste til sammenligningen som et tydeligt bevis på Holbergs partiskhed.⁵⁴ Hvis Gjørwell eventuelt overså

⁵⁰ Ludvig Holberg: *Dannemarks Riges Historie*, 2, 1732-35, s. 919-922; Holberg, 1, 1742, s. 251-324.

⁵¹ Ludvig Holberg: *Epistler, Befattende Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, filosofiske, Item Skiemtsomme Materier*, 3, 1748-54, s. 180-188.

⁵² *Ibid.*, s. 168.

⁵³ *Ibid.*, s. 180.

⁵⁴ Johann Arckenholtz: *Reponse à la Lettre de Mr. le Baron de Holberg, laquelle éclaircit les remarques qu'il a fait sur les Memoires concernant Christine, Reine de Suede*, Cassel 1753,

Holbergs sammenligning af den danske og svenske konge i *Dannemarks Riges Historie*, så kunne han ikke have undgået at blive opmærksom på sammenligningen, da han stiftede bekendtskab med Arckenholtz' kritik af Holbergs subjektive historieskrivning i *Reponse à la Lettre de Mr. le Baron de Holberg, laquelle éclaircit les remarques qu'il a fait sur les Memoires concernant Christine, Reine de Suede*. Og selvom det ikke kan fastslås med sikkerhed, at Gjørwell kendte dette skrift i 1754, tyder hans indsigt i fejden på det modsatte.⁵⁵

Gjørwells kritik af Holbergs partiskhed skal ses i forlængelse af persongalleriet i *Heltnehistoriers* efterfølger *Heltindehistorier*. "Däremot äro hans [Holbergs] Hjeltinnor nästan allihopa Europäiska. Han får då tilfälle [lejlighed], at låta sin i sanning Stora Hjeltinna Drottning Margareta [Margrethe 1.], och et par andra Danska Fruar wisa sig med manliga bragder [dyder]. Kanske jag tänkt galit, kanske ock rätt [måske har jeg taget fejl, måske har jeg ret]."⁵⁶ Det blev ikke bedre af, at *Heltindehistoriers* eneste biograferede svensker var Gustav 2. Adolfs datter Christina, som var regent fra 1644 til 1654. Holbergs portræt af den svenske dronning var ingenlunde positivt. Hun skildredes som en regent, der trods sit store potentiale som ung fordærvedes med årene og endte som en af historiens lastværdigste dronninger. Som ung var hendes levemåde præget af sparsommelighed, men hendes levevis overtoges gradvist af en gerrighed efter luksus. Hendes gerrighed og generelle afsky over for sine svenske undersåtter medførte i sidste ende, at hun måtte abdicere under et ifølge Holberg falsk påskud om konversion til katolicismen. Herved var hendes liv et perfekt historisk eksempel på, hvad Holberg i parallelbiografiens moralfilosofiske indledning kaldte et *Hysteron Proteron* eller omvendt levnedforløb, hvor man ikke, som rimeligt er, bliver klogere med alderen, men derimod i moden alder begynder at opføre sig tåbeligt, ubehersket og umodent.⁵⁷ Med henvisning til Arckenholtz' *Memoires concernant Christine reine de Suede* var Gjørwell ikke sen til at

s. 18. Samme år som *Bref Om Blandade Ämnen* blev udgivet udkom anden del af skriftet *Våra Försök*. Skriftet indeholder et anonymt indlæg, hvori Christian 4. og Gustav 2. Adolf sammenlignes. Indlægget bærer præg af, at den anonyme forfatter havde læst Holbergs sammenligning, været uenig i konklusionen og efterfølgende udfærdiget sin egen sammenligning, hvor Gustav 2. Adolf klart overgik Christian 4., jf. Anonym: Svar. På den frågan: Hvilcken varit större Konung, antingen Gustaf Adolph i Sverige, eller Christian den IV i Danmark, *Våra Försök*, 2, 1753-56, s. 133-146.

⁵⁵ [Gjørwell] 1754, s. 46.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 46.

⁵⁷ Ludvig Holberg: *Adskillige Heltinders Og Navnkundige Damers Sammenlignede Historier Efter Plutarchi Maade*, 2, 1745, s. 110-122, 178-243.

påpege, at Holbergs biografi om Christina indeholdt flere historiske fejl, mens han på et andet sted i *Bref Om Blandade Ämnen* bemærkede, at Holberg havde skildret den svenske dronning fra hendes svageste side.⁵⁸ Trods dette tilsluttede Gjørwell sig delvist Holbergs negative portræt:

“Jag är aldeles ense med honom [Holberg], at hon [Christina] i wiða mål war mer än swag, och utstod många swära frestelser, fast de alla öfwerfölo henne hemmeligen, och man ingen ting därom med historisk wißhet kan eller bör berätta. När jag medger detta, så wil jag intet tåla, då han foreställer sina Stora Hjetinnor Margareta och Elisabeth [Elisabeth I. af England], at han gör dem så fina och rena.”⁵⁹

Gjørwell havde ikke noget at indvende mod skildringen af Elisabeth I., men han tvivlede på, at Margrethe I.s levned var så efterstræbelsesværdigt, som Holberg ellers ønskede at få læseren til at tro. Navnlig hendes samvær med abbeden i Sorø, der havde fået den svenske konge Albrecht af Mecklenburg til at kalde hende en munkedeje – dvs. en munks elskerinde – anså Gjørwell som mindre opbyggeligt. Holberg burde altså have været mere kritisk over for sin yndling, hvis hans tilgang til *Heltindehistoriers* biograferede havde været upartisk.⁶⁰

Da Florentinus kom Holberg til undsætning

Indholdet af *Bref Om Blandade Ämnen* faldt flere for brystet, og samme år som brevene blev udgivet, kom hele elleve modsvar.⁶¹ Heller ikke Gjørwells negative omtale af Holberg gik upåagtet hen, men modsat af hvad man kunne forvente, kom de største protester ikke fra Danmark-Norge. Udover Scheibes førnævnte modsvar kendes ikke flere samtidige reaktioner fra dansk-norsk side. Desuden udkom Scheibes biografi om Holberg først ti år efter Gjørwells portræt af Holberg, så helt samtidig var Scheibes forsvar ikke. I Sverige derimod tog den svenske matematiker Fredrik Palmqvist under pseudonymet Florentinus bladet fra munden og forfattede en helhjertet apologi for Holberg med titlen *Til Auctoren Af Brefwen Om Blandade Ämnen* (1754).

Blandt forskere har der været en del forvirring om, hvorvidt det virkelige var Palmqvist, som gemte sig bag pseudonymet Florentinus eller den

⁵⁸ [Gjørwell] 1754, s. 46, 75.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 75.

⁶⁰ Holberg, I, 1745, s. 31, 55, 114; [Gjørwell] 1754, s. 75.

⁶¹ Gun-Britt Du Rietz & Rolf E. Du Rietz *Swedish Imprints 1731-1833. A retrospective national bibliography*, 21, Uppsala 1977-2011, s. 16-19.

svenske sprogforsker Abraham Magni Sahlstedt. Forestillingen om, at Sahlstedt skulle gemme sig bag Florentinus, forekommer flere steder. I litteraturhistorikeren Erich Christian Werlauffs *Holbergiana* følges ideen om, at Palmqvist var Florentinus, men Werlauff bemærker, at Klemming anfører Sahlstedt som forfatter. Dette afviser Werlauff ved fejlagtigt at hævde, at Klemming mener den svenske præst Abraham Sahlstedt, som pga. sit dødsår (1752) umuligt kunnet have forfattet apologierne. I sine medfølgende rettelser medgiver Werlauff så sin fejltagelse, og han anfører nu Sahlstedt som forfatteren.⁶² Ud fra Klemmings og Werlauffs brevveksling ses det, at Klemming har sine oplysninger fra sprogforskeren Jonas Apelblads håndskrift *Anonymi et Pseudonymi Sueciæ cum Spicilegio 1488-1785*, som opbevares på Uppsalas Universitetsbibliotek.⁶³ Vi skal imidlertid hellere tro på Gjørwells egne ord, når han i 1790 påstod, at Palmqvist var forfatteren. Samme konklusion kommer Warburg frem til, og han bemærker desuden, at Apelblads – og derfor også Werlauffs og Klemmings – påstand om Sahlstedts forfatterskab bygger på sjusk og uvidenhed, idet Apelblad anfører Sahlstedt som ophavsmand til alle modsvar på *Bref Om Blandade Ämnen*, selvom de stilmæssigt umuligt kan stamme fra samme forfatter. For at sætte trumf på henviser Warburg til, at Gjørwell i et eksemplar af *Til Auctoren Af Brefwen Om Blandade Ämnen* på Kungliga Biblioteket har skrevet, at Palmqvist havde forfattet denne apologi og også den efterfølgende.⁶⁴ Sammenlignes Sahlstedts og Palmqvists interessefelt, kan det påstås, at Sahlstedt som sprogforsker skulle have haft en større interesse i at anfægte Gjørwell, mens Palmqvist, hvis forfatterskab primært bestod af matematiske og geometriske skrifter,⁶⁵ ikke interesserede sig synderligt for Gjørwells angreb på Holberg. Én ting taler nu for, at forfatteren var Palmqvist. Ved et nærmere kig i hans forfatterskab finder vi en interessant overraskelse. Palmqvists kollega Fredric Mallet, der ligeledes var forfatter til Palmqvists nekrolog, oplyste

⁶² Werlauff, 1856, s. 428, 574.

⁶³ Brev af 14.7.1855 fra Gustaf Edvard Klemming til Erich Christian Werlauff. Det Kongelige Bibliotek, Breve til E.C. Werlauff; Jonas Apelblad: *Anonymi et Pseudonymi Sueciæ cum Spicilegio 1488-1785* (4 bd.). Uppsala Universitetsbibliotek, Handskrifts-afdelningen, U 232-236.

⁶⁴ Carl Christoffer Gjørwell: *Svenska Archivum; Innehållande: Handlingar uti Svea-Rikes Historia*, 2, Stockholm 1790, s. 105-106. Warburg, 1884, s. 92-93.

⁶⁵ Fredric Mallet: Åminnelse-Tal, öfver Framledne Majoren vid Fortification, och Kongl. Vetenskaps Academiens Medlem, Högvälborne Friherren, Herr Fredr. Palmqvist, *Hållet uti Kongl. Vetenskaps Akademien, den 25 Septemb. 1776*, Stockholm 1777: s. 17-22.

nemlig, at der blandt hans uudgivne værker fandtes en oversættelse af Holbergs *Almindelig Kirke-Historie*.⁶⁶ Oversættelsen har ikke været til at finde, og den er med al sandsynlighed gået tabt. Hvis Palmqvist allerede i 1754 påtænkte en svensk oversættelse af *Almindelig Kirke-Historie*, gavne det ikke, at den allerede inden udgivelsen modtog en så dårlig omtale. Oversættelsen kan selvfølgelig også være et produkt af debatten mellem de to forfattere. Hvorom alting er, så er det et interessant sammenfald, at Palmqvist på et tidspunkt netop gik med tanker om at få udgivet *Almindelig Kirke-Historie* på svensk, mens Florentinus forsvarede samme værk så inderligt, som vi skal se i det nedenstående.

Sahlstedts interesse for Holberg synes til gengæld ikke at have været noget at skrive hjem om. Ud over forvirringen omkring Florentinus-pseudonymet, nævner Warburg f.eks. ikke Sahlstedt noget sted i sit studie af svensk Holberg-reception. Antageligvis skyldes uenigheden omkring Florentinus-pseudonymet, at Sahlstedt – ligesom Palmqvist – reagerede på indholdet i *Bref Om Blandade Ämnen*, om end de emner, som Sahlstedt kommenterede på, ikke berørte Gjørwells karakteristik af Holberg, men mere om dette senere.

Apologien

Ligesom Gjørwell beroede Palmqvists kendskab til Holberg på læsning af hans bøger. Udgangspunktet var altså det samme for Palmqvist som for Gjørwell: “Det oaktadt kan jag icke finna skälig anledning [berettigelse] til alla de grofwa lyten, hwilka min Herre tillagt denna Mannen [Holberg], ehuru han tillika fåt den lyckan at kallas Stor och sedig. Jag förbehåller mig altså frihet, at i wänlig måtto få giöra följande wältmenta påminnelser.”⁶⁷

Hvor velmenende disse påmindelser var, kan man så diskutere. Da Palmqvist læste Gjørwells svar, beklagede han sig over tonen i Gjørwells udfald mod ham.⁶⁸ Han glemte dog, at når han gjorde sig betænkninger om alt, hvad Gjørwell havde skrevet om Holberg, lagde han i kakkellovnen til en potentiel akademisk fejde med dertilhørende fornærmelser. Palmqvists første påmindelse bærer ligeledes præg af en

⁶⁶ Ibid., s. 27.

⁶⁷ Florentinus [Fredrik Palmqvist]: *Til Auctoren Af Brefwen Om Blandade Ämnen*, Stockholm 1754a, s. 1v.

⁶⁸ Florentinus [Fredrik Palmqvist]: *Ytterligare Til Auctoren Af Brefwen Om Blandade Ämnen. Beträffande Deß omdömen om afledne Baron L. Holberg*, Stockholm 1754b, s. 4v.

noget nedladende tone. Overordnet set fandt han det nemlig uhensigtsmæssigt overhovedet at drage konklusioner om Holbergs religionssyn. Gjørwell skulle selvfølgelig ikke klandres for alligevel at forsøge, men: "ofta händer det, at ens egen föränderliga smak och andra tillfällige orsaker förvirra ens omdöme. Samma hinder kunna liknelse wis ligga oß i wägen, när wi af andras tillfällige ord ärna döma om sjelfwa personerna och deras innersta tankar."⁶⁹

At præstestanden og derigennem kristendommen blev Holbergs prygelknaibe i *Almindelig Kirke-Historie* var for Palmqvist forståeligt og ikke et bevis for en underliggende kritik af den kristne religion. Var man bekendt med hele forfatterskabet, ville man vide, at hverken gejstlige eller verdslige blev skånet af Holberg. Og med hensyn til *Almindelig Kirke-Historie* omhandlede denne bog jo kirkesager, og det var derfor ganske naturligt, at Holberg rettede fokus mod præstestanden.⁷⁰ Derudover var det værd at bemærke: "det Andelige ståndet uti de första tiderne skaffat sig mycken del uti de wärdsligas gjöromål, då det tyckes wara mindre obilligt, om det skulle få del så wäl uti det leda, som uti de ljuftwa [tage det sure med det søde]."⁷¹ Ud fra et moralfilosofisk perspektiv bemærkede Palmqvist også, at Holbergs angreb på præstestanden havde stor værdi. I tidligere tider anså man: "torra sedolärer" som den mest effektive måde til at opfordre til individets forbedring. I senere tider – dvs. på Holbergs tid – var en sådan tilgang til moralsk belæring trådt i baggrunden til fordel for det lastværdige, men komiske eksempel, da det var nyttigere: "at föreställa lasten såsom löjelig och föraktelig. Och, emedan wår *Auctor* antagit och med lycka följt denna wägen; så finner jag icke, huru han häruti kan sägas hafwa felat."⁷²

Holberg skulle heller ikke klandres for sin tvetydige holdning til mirakelhistorier. At han uden tøven accepterede Guds forsyn i Det Gamle Testamente var ganske forståeligt, da disse historier jo var nedskrevet af folk, der var:

"Lärda af Gud. Men, at sätta tro til de så kallade nya Testamentets jernteckn [mirakler],⁷³ hwilkas minne war bibehållit dels igenom en mer än owiß *tradition*, dels igenom skrifter, til hwilkas Gudomeliga wißhet

⁶⁹ Florentinus [Palmqvist] 1754a, s. 1v.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 2r.

⁷¹ *Ibid.*, s. 2r.

⁷² *Ibid.*, s. 2r.

⁷³ Det skal endnu engang bemærkes, at der her ikke mentes Det Nye Testaments tid, men tiden efter.

man icke wet någon säker grund, det lärer B.H. [Holberg] uti sin tid och alla förnuftiga uti sin tid hafwa hållit och hålla för en syndig öfwertro och en skadelig lätt-trogenhet.”⁷⁴

Palmqvist studsede ligeledes over billedet af halv-arianeren Holberg, som han fandt ganske uforståeligt. Navnlig postulatet om, at Holbergs arianistiske tankegods kom til udtryk, idet han undlod at tage stilling til, om Jesus var Guds søn, var for Palmqvist ikke ovebevisende. Blev et sådant argument taget for gode varer, kunne alle Gjørwells og Palmqvists læsere beskyldes for at være halv-arianere, da de jo heller ikke havde taget sig tid til at bevise denne guddommelige sandhed. Hertil kunne Palmqvist påpege, at sådanne teologiske spørgsmål egentlig var irrelevante for Holberg. *Almindelig Kirke-Historie* var i sin art religionshistorisk⁷⁵ og ikke teologisk, og som historiker skulle Holberg beskæftige sig med de historiske hændelser og deres sammenhæng, mens den dogmatiske lære var overladt til teologerne. Palmqvist fik med al sandsynlighed ideen til dette argumentet fra Holberg selv, der i fortalen til *Almindelig Kirke-Historie* genremæssigt definerede værket således:

“Verket er fuld af *Critique* og *Disquisitioner* over omtvistede *Materier*, skjønt jeg anfører alleene stridende Meeninger, uden at *decidere* i noget, hvilket baade er efter Historiske Regler og meest sikkert for *Scribenten*; Thi at sætte sine Kræfter til ved at arbeide for *Publico*, og til Arbeids-Løn at faae Titel af Kietter, er noget, som jeg vil gierne overlade til andre. Udi dette Verk er derfor intet *dogmatisk*, men alt Historisk, *verificered* med gode *Scribenteres* Vidnesbyrd.”⁷⁶

Palmqvist var altså i sin gode ret til at kalde *Almindelig Kirke-Historie* for et historisk værk. Imidlertid er Holbergs – og derfor også Palmqvists – kategorisering noget misvisende, da værket ikke er fuldstændig blottet for en dogmatisk lære, og ud over Treenigheden tilsluttede Holberg sig f.eks. også den traditionelle kristologi og læren om opstandelsen.⁷⁷

Gjørwell købte heller ikke Palmqvists argument, da han senere svarede på dennes kritik:

“[Hvis] B.H. intet skrifwit någon *Theologia Moralis*, hwarføre han då så ofta kommer fram med Frälsarens Sedoläror, bewisar deras riktighet och påyrkar deras efterlefnad, hwilket af ingen förnuftig hedninge blifwit nekat, utan at på något ställe lägga den genom JESUM en gång skedda

⁷⁴ Florentinus [Palmqvist] 1754a, s. 2v.

⁷⁵ Palmqvist anvender ordene: “en Historisk *Theologie*, eller en *Theologisk Historia*” jf. Florentinus [Palmqvist] 1754a, s. 3r.

⁷⁶ Holberg, 1, 1738, s. 4r.

⁷⁷ Olden-Jørgensen 2015, [under udgivelse].

Försoningen och den lefwande Tron til grundwal, efter Frälsarens, Apostlarnas och vår Evangeliska Forsamlings enhälliga Bekiännelse?”⁷⁸

Gjörwell indvending rokkede ikke ved Palmqvists standpunkt, og i sit andet brev til Gjörwell gentog han, at *Almindelig Kirke-Historie* måtte betragtes som et historisk værk – ikke et dogmatisk og for den sags skyld heller ikke et moralsk værk.⁷⁹ Endnu en gang synes Palmqvists argumentation misvisende og endda også selvmodsigende. På den ene side afviste han *Almindelig Kirke-Histories* moralfilosofiske element, mens han på den anden side jo havde påstået, at Holbergs kritik af gejstligheden indeholdt et moralsk ønske om at afholde folk fra bestemte handlinger ved hjælp af afskrækkende eksempler.

Når det kom til anklagen om, at Holberg betragtede Jesus som en sædelærer: “håller M.H. för det wärsta, men jag för det bästa, nämligen uti den afsikt, som *Auctor* talar.”⁸⁰ Årsagen til denne uenighed var ifølge Palmqvist indlysende. Gjörwell havde ganske enkelt misforstået Holbergs hensigt, som ikke var at snige arianismens tankegods ind ad bagdøren, men at betragte Jesu liv som et efterstræbelsesværdigt eksempel for andre at følge, hvilket Jesus jo også selv havde befalet.⁸¹

Gjörwells betragtninger om det resterende forfatterskab havde Palmqvist ikke så meget at sige til. Han medgav, at nogle af Holbergs komedier indeholdt grov sladder, som blandt svenskerne kunne virke usmageligt. Det var imidlertid vigtigt at huske på, at disse var skrevet i en anden tid og derfor: “fela wi minst, om wi äfwen häröfwer fölla lindriga omdömen [en mild dom].”⁸²

Påstanden om at Holbergs historieskrivning skulle være nationalt betinget, havde Palmqvist ikke meget til overs for. For Palmqvist var det naturligt, at svenske læsere ikke behagedes af alt, der stod i *Dannemarks Riges Historie*. Historien om de to naboriger var jo rig på stridigheder og uoverensstemmelser, og man måtte undskylde Holberg, når han i visse tilfælde tog sine landsmænds parti. Gjörwells vurdering af *Helte-* og *Heltindehistoriers* persongalleri var Palmqvist endnu hårdere overfor. Her blev Gjörwell mindet om, at: “den, som hos andra wil märka något fel, plägar gemenligen wackta sig för samma felaktighet, på det han icke må ådraga sig den tilwitelsen, at predika androm och sjelf wana

⁷⁸ [Gjörwell] 1754, s. 83.

⁷⁹ Florentinus [Palmqvist] 1754b, s. 4r.

⁸⁰ Florentinus [Palmqvist], 1754a, s. 3r.

⁸¹ *Ibid.*, s. 3v.

⁸² *Ibid.*, s. 4r.

straffelig.”⁸³ Gjørwell kunne ikke på den ene side påstå og kritisere, at Holbergs udvælgelsesstrategi bevidst fremhævede et dansk heltegalleri frem for et svensk, når han samtidig fremhævede de svenske kongers overlegenhed frem for de danske.

Den videre debat

Som det allerede fremgår af ovenstående, lod Gjørwell ikke Palmqvists betragtninger gå ubesvaret hen, og i det ottende stykke af *Bref Om Blendade Ämmen* tog han til genmæle.⁸⁴

Symptomatisk for flere af svarene er, at de ikke kan betegnes som reelle svar. Gjørwell anvendte et retorisk kneb, hvor han undgik at svare på flere af Palmqvists spørgsmål ved i stedet at stille nye spørgsmål eller rette Palmqvists kritik mod ham selv. Når Palmqvist f.eks. anerkendte, at Gjørwell var i sin fulde ret til at vurdere Holbergs religiøse standpunkt for efterfølgende at kritisere hans vurdering, så savnede Gjørwell en sammenhæng i Palmqvists argumentation.⁸⁵ Taktikken resulterede i, at debatten mellem Gjørwell og Palmqvist mere blev en strid om ord end en egentlig debat om indholdet af Holbergs skrifter.

Også Palmqvist afvisning af Holbergs påståede flirten med arianismen fik aldrig et konkret svar. Uden at undskylde sin tidligere påstand trak Gjørwell nu i land ved at anklage Palmqvist for at fordreje hans ord, da han aldrig havde hævdet, at Holberg var halvarianer, men kun antydet, at: “Han synes hafwa warit en half Arian.”⁸⁶ I sit svar på Gjørwells modsvar undskyldte Palmqvist, hvis hans ord kunne misforstås, men han havde alligevel svært ved at acceptere Gjørwells tynde argumentation, og han mindede sin modstander om, at en antydning, som den Gjørwell havde fremført, ikke lå langt fra en regulær anklage.⁸⁷

Trods disse retoriske kneb finder vi stadig interessante betragtninger i Gjørwells modsvar, der nuancerer hans opfattelse af Holbergs skrifter. Selvom Palmqvist bifaldt Holbergs kontante latterliggørelse af prætestanden, fastholdt Gjørwell sin kritik. I Gjørwells optik herskede der ingen tvivl om, hvad en god kirkehistorie skulle indeholde, men også hvad den ikke skulle indeholde:

⁸³ Ibid., s. 4v.

⁸⁴ Gjørwell angiver ikke, hvilket nummer det andet brev til Palmqvist har. Der er desuden gået kludder i talrækken, så vi har enten at gøre med det tolvte eller trettende brev.

⁸⁵ [Gjørwell] 1754, s. 80.

⁸⁶ Ibid., s. 82.

⁸⁷ Florentinus [Palmqvist] 1754b, s. 3v.

“Når jag wil läsa och betragta Guds underliga dock wälsignade wägar med sin Församling här nedre på jorden, wil jag gerna blifwa förskont för infall, som skicka sig endast på Bollhuset [teatret], och som endast föda af sig et flatt löja. De smyga så oförmärkt in et skämt i Läsarens hjerta mot Religionen, som i våra tider redan med så mycken kjöld och lätsinnighet hanteras.”⁸⁸

Hvad enten det var uforvarende eller bevidst, underminerede Holberg altså indirekte kristendommen, når han gang på gang latterliggjorde præsteskabet. Hvis han partout skulle nedgøre præsteskabet, var en kirkehistorie ikke stedet at gøre det. I stedet burde han have forfattet en komedie om emnet. Det var heller ikke umuligt at begå en kirkehistorie, hvor spot og latterliggørelse var trådt i baggrunden til fordel for en mere alvorlig skildring:

“Den som wil utan förargelse läsa Kyrko-Historien, och se den samma med lärdom och wördnad forfattad, så kan han winna sitt ändemål uti de, som Profeßorerna [Christian Eberhard] Weißman i Tübingen, [Sieg-mund Jakob] Baumgarten i Halle, och [Enevold] Ewald i Kjöpenhamn sammanskrifwit, men fornämligast uti det wärk, som den Stora [Johann Lorenz von] Mosheim i Göttingen nu utgifwer i Kyrko-historien.”⁸⁹

Det skal nævnes, at fire af de tre kirkehistorikere – Weißman, Baumgarten og Ewald – var mere eller mindre pietistisk prægede. Udvalget synes alligevel ikke at være determineret af deres religiøse ståsted, men snarere af, at de bedrev kirkehistorie lige efter Gjørwells hoved. Dette var med alvor og blottet for enhver spøg og skæmt.

Noget skråsikkert havde Palmqvist i sit første brev påstået, at Holberg burde slippe for: “at blifwa mißtänkt eller beskyld för at tala nog fritt om tromål, til deß några sådane utlåtelse blifwa med owäldughet lagda för allmänhetens ögon.”⁹⁰ Her mindede Gjørwell Palmqvist om, at netop *Moralske Tanker* havde fået et trykkeforbud af de svenske censurmyndigheder pga. Holbergs alt for frie tanker om religionen. Sagen, som Gjørwell her hentydede til, var den, at da den senere borgmester i Arboga Olof Bidenius Renhorn i 1745 forsøgte at få udgivet en svensk oversættelse af *Moralske Tanker*, forbød Stockholms konsistorium – sandsynligvis under ledelse af professoren Niklas von Oelreich – udgivelsen på baggrund af bogens indhold af: “åtskilliga fria tänkesätt.”⁹¹ Hvad der ligger bag

⁸⁸ [Gjørwell] 1754, s. 80-81.

⁸⁹ Ibid., s. 81.

⁹⁰ Florentinus [Palmqvist] 1754a, s. 2r.

⁹¹ [Gjørwell] 1754, s. 81; Warburg 1884, s. 62; Bengt Åhlén & Agneta Åhlén: *Censur och tryckfrihet. Farliga skrifter i Sverige 1522-1954*, Stockholm 2003, s. 63.

sådanne ord er ikke helt til at afgøre, men Gjørwell kan have haft ret i, at de svenske censurmyndigheder anså nogle af bogens religiøse overvejelser for så anstødelige, at en svensk udgivelse ikke kunne komme på tale. Renhorn skulle have argumenteret for en udgivelse ved at minde konsistoriet om, at bogen allerede var frit tilgængelig for svenskerne. Argumentet faldt for døve ører, og en svensk udgave af *Moralske Tanker* så først dagens lys i 1782, da bogtrykkeren Johan Laurentius Horrn publicerede en oversættelse med titlen *Moraliska Tankar*. Selvom man på bogens udgivelsestidspunkt havde en temmelig lempelig censurpolitik i Sverige, havde Horrn valgt at udelade nogle af bogens mere kontroversielle dele. Således kunne svenskerne hverken læse Libr. II, Epigr. 85, Libr. II, Epigr. 90 eller Libr. II, Epigr. 146.⁹² Karakteristisk for disse tre dele var, at de emnemæssigt alle kredsede om mere religiøse spørgsmål såsom: Holbergs forfægtelse af retten og pligten til selv at udforske sin tro med dertilhørende fare for vildfarelse (Epigr. 85), hans afvisning af prædestinationslæren og hans – ifølge ham selv – mere tolerante syn på ikke-kristnes frelse (Epigr. 90) samt hans tanker om bønner (Epigr. 146).⁹³ Svenske censurmyndigheders skepsis over for dele af Holbergs forfatterskab og udgiveres selvcensur tegner derfor et billede af, at nok var Holberg en stor forfatter i Sverige, men han var ikke så stor, at alt hvad han skrev kunne publiceres på svensk.

Trykkeforbuddet i 1745 må have vakt en del offentlig opmærksomhed i Sverige, når nu Gjørwell var bekendt med sagen. Det samme synes Palmqvist også at have været, da han i sit andet brev til Gjørwell replicerede, at trykkeforbuddet jo ikke indbefattede et forbud mod indføring og videresalg.⁹⁴

Med hensyn til Holbergs mistro til mirakelhistorierne stod Gjørwell fast på sin foregående kritik, så meget endda at han tvivlede på, om Palmqvist overhovedet kunne tillade at kalde sig selv for kristen, når han forsvarede Holberg. Han indrømmede, at flere kristne mirakelhistorier var det pure opspind, men ikke alle, og f.eks. måtte historien om hvordan brødrene Olaus og Laurentius Petri undgik skarpretterens økse under Det Stockholmske Blodbad mindst kunne anses som et halvt mirakel.⁹⁵

Sidst men ikke mindst kunne Gjørwell ikke ignorere Palmqvists kritiske bemærkninger om Gjørwells syn på det historiske forfatterskab.

⁹² Ludvig Holberg: *Moraliska Tankar*, Wästerås 1782.

⁹³ Ludvig Holberg: *Moralske Tanker*, 2, 1744, s. 331-349, 359-367, 394-405.

⁹⁴ Florentinus [Palmqvist], 1754b, s. 2v.

⁹⁵ [Gjørwell] 1754, s. 82.

Disse betragtede han som Palmqvists hårdeste angreb, som dog ikke ville blive svære at tilbagevise. Havde Palmqvist gjort sig den ulejlighed at læse Gjørwells andre breve, ville han have indset, at Gjørwell adskillige steder havde beskrevet den danske nation med højagtelse. Derudover måtte Gjørwell spørge:

“Är det en wanheder för en Nation [den danske], at hafwa mindre namnkunniga Hjeltar, än des granne, när samma Nation wid alla tilfällena wisat prof af mannafrägd och tapperhet? Så framt jag intet skulle falla på andra sidan för sanningens skull i olägenhet med någon annan tadtare, skulle jag tilstå, at Danmark har öfwergåt Sverige uti Stora Amiralerna och nästan jämn lycka til Sjös. Sedan Sanning får i vår uplysta tid wara en Dygd, så ser jag ingen farlighet, at med renhet och efter Lagens rättensnöre bekänna den samma.”⁹⁶

Gjørwells svar fik endnu engang Palmqvist til at fare i blækhuset, og hans andet brev til Gjørwell blev det sidste indlæg i debatten. Fokus synes at have fjernet sig fra Holbergs forfatterskab og blev i stedet til en diskussion uden nogen egentlig substans. Palmqvist havde først og fremmest travlt med at tilbagevise Gjørwells anklager, og de steder, hvor han inddrog Holberg, var der hovedsagligt tale om gentagelser fra hans foregående brev. Andre steder kastede han sig ud i nogle teologiske overvejelser, der heller ikke havde synderligt meget med Holbergs forfatterskab at gøre. Palmqvist anfægtede dog endnu engang nyere tiders mirakelhistorier, og Gjørwells eksempel fra Det Stockholmske Blodbad gav han ikke meget for.⁹⁷

Selvom Palmqvists andet brev satte punktum for debatten, var Gjørwell endnu ikke færdig med at interessere sig for Holbergs skrifter, og i de efterfølgende år vendte han gang på gang tilbage til den danske forfatter.

Mellem karakterskildring og levnedsskildring – Gjørwells efterligninger

Trods Gjørwells indvendinger mod *Helte-* og *Heltindehistorier* blev netop disse to værker de vigtigste inspirationskilder til flere af hans efterfølgende bøger. Det første af disse var de anonymt udgivne *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar Och Characterer*. Inspirationskilderne var Plutarch og Holberg, hvis autoritet inden for biografigenren blev anerkendt i indledningen:

⁹⁶ Ibid., s. 85.

⁹⁷ Florentinus [Palmqvist], 1754b, s. 3r-3v.

“Författaren har tagit sig til mönster wid deras författande de Lefwernes-Beskrifningar, som den Grekiska Historie-Skribenten Plutarchus i äldre, och Danska Baron Ludvic Holberg i senare tider utgifwit. Man har lånt af dem flera, och når man någorlunda uti de öfriga kunnat likna deßa två Männer, har man skattat sig mer än lycklig.”⁹⁸

Hvor konsekvent fulgte Gjørwell så Plutarchs og Holbergs parallelbiografiske metode?⁹⁹ Ved første øjekast bliver spørgsmålet nok mere, om Gjørwell overhovedet kunne påberåbe sig at have efterlignet de to forfatters metode. Holberg indledte hver enkelt af *Heltehistoriers* tolv parallelbiografier – dvs. 24 biografier – med en såkaldt “Forberedelse,” hvori et moralfilosofisk emne, som mere eller mindre vellykket integreredes i parallelbiografiens øvrige dele, blev præsenteret og diskuteret. Herefter fulgte de to historiske biografier og til slut kom sammenligningen af de to biograferedes dyder og laster. Samme metode anvendte han seks år senere, da han publicerede yderligere elleve parallelbiografier i *Heltindehistorier*. Metoden var efter eget udsagn et lån fra Plutarch. Hertil skal det tilføjes, at ikke alle af Plutarchs parallelbiografier indledtes med en moralfilosofisk indledning, og når sådanne indledninger forekom, fandtes de ikke som separate afsnit. I stedet var de inkorporeret i parallelbiografiernes første biografi. Hvis Gjørwells hensigt var at følge en af disse fremgangsmåder, fejlede han noget så eftertrykkeligt. *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar Och Characterer* indeholdt ti biografier. Ingen af dem indledtes med en moralfilosofisk forberedelse eller betænkning. Derudover var den parallelbiografiske metode ikke til at få øje på, da Gjørwell ganske enkelt ikke sammenlignede sine biograferede. Det, han forfattede, var separate levnedsskildringer med dertilhørende vurderinger af de biograferedes karakterer.

Hvorledes kunne Gjørwell så påberåbe sig Plutarch og Holberg som sine inspirationskilder? En del af svaret skal findes i det førnævnte citat. Når Gjørwell anførte at: “Man har lånt af dem flere,” betød det, at fire ud af ti biografier i *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer* var kopieret fra Holberg og Plutarch. Biografierne om Peter den Store, Katharina 1. (af Holberg: Catharina Alexiewna) og

⁹⁸ [Carl Christoffer Gjørwell]: *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar Och Characterer*, 1, 1755-56a, s. 2r.

⁹⁹ Uvist af hvilke årsager står der i Sven Delblanc: *Ära och minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, Stockholm 1965, s. 111-112, at Gjørwell kun anførte Plutarch som sin inspirationskilde, og at dette var ét eksempel blandt mange på svenske lærdes interesse for den græske forfatters biografier.

Muhammed var hentet fra *Heltehistorier*, mens biografien om Pyrrhus var oversat fra en fransk udgave af Plutarchs *Vitae Parallelae*.¹⁰⁰

Sammenlignes Gjörwells biografier med Holbergs, er lighederne slående, om end nogle pudsige og i visse tilfælde ganske interessante forskelle mellem forlæg og imitationer skal bemærkes.

Gjörwells aftryk på biografierne om Peter den Store og Katharina I. kom sjældent til udtryk i form af yderligere historiske oplysninger eller selvstændige refleksioner om de biograferede. I de få tilfælde, hvor yderligere historiske oplysninger indflettedes, var der heller ikke tale om større tekststykker, men i stedet tilføjelse af et årstal eller to, en geografisk præcisering eller en afsløring af Holbergs kildegrundlag.¹⁰¹ Gjörwells vigtigste indgreb bestod i de tekstpassager, han udelod fra sine biografier. Udeladelserne skyldtes for størstedelens vedkommende stilistiske hensyn, eller det at Gjörwell ikke var enig med sit forlæg. Med hensyn til det stilistiske fremgår det ganske tydeligt, at Gjörwell forsøgte at gøre fortællingerne mere lineære. Således udelod han flere af Holbergs ekskurer og vurderinger og reducerede henvisningerne inde i teksten til et minimum. I Peter den Store-biografien kom dette f.eks. til udtryk ved, at Gjörwell udelod en henvisning til den franske filosof Bernard Le Bovier de Fontenelles mindetale over den russiske zar, som Holberg havde hørt oplæst. Også Holbergs forsøg på at overbevise læseren om, at Peter den Store – trods Holbergs kildes modsatrettede oplysninger – skulle have haft en forkærlighed for skuespil blev forbigået.¹⁰² Med Gjörwells udtalte aversion over for skuespil in mente passede det ham sikkert også fint, hvis Peter den Store kunne fremstilles som en alvorsmand, der ikke morede sig med skuespil.

Udeladelser som disse skal dog ses som Gjörwells forsøg på at skabe en mere lineær biografisk skildring af zarens liv snarere end som en bevidst frasortering af indhold, som han ikke kunne forlige sig med. Peter den Store var for Holberg den fuldendte regent, der ikke kun brillerede på slagmarken, men også formåede at reformere det store

¹⁰⁰ Holberg, 1, 1742, s. 251-321; Holberg, 2, 1742, s. 26-106, 136-152; Plutarch: *Les Vies des Hommes Illustres de Plutarque, Revues sur les Mss. & Traduites en Francois, Avec des Remarques Historiques et Critiques, Et le Supplement des Comparaisons qui ont été perdues. On y a joint les Tetes que l'on a pu trouver, & Une Table generale des Matieres*, oversat og kommenteret af Anne Le Fèvre Dacier, 4, Amsterdam 1724, s. 1-87; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 1-66; [Gjörwell], 2, 1755-56a, s. 3-40, 82-115.

¹⁰¹ Se f.eks. Holberg, 1, 1742 s. 302, 312; Holberg, 2, 1742, s. 150; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 41, 48, 54

¹⁰² Holberg, 1, 1742, s. 277-278, 283; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 24, 29.

russiske rige og trække sine ellers så lastværdige undersåtter ind i det oplyste attende århundrede. En sådan bedrift kunne man i Holbergs optik ikke andet end tage hatten af for, og zarens lige fandtes ikke blandt historiens andre regenter – om end Christian 4. som førnævnt sneg sig op på samme niveau. Holberg var udmærket klar over, at andre havde sat spørgsmålstegn ved zarens til tider brutale fremfærd over for sine undersåtter, når disse f.eks. modsatte sig hans reformer. Men trods zarens åbenlyse brutalitet var Holberg ikke sen til at forsvare sin helts gerninger. Gjörwell tilsluttede sig i det store hele Holbergs portræt, dog var han ikke meget for at gengive Holbergs mange indvendinger mod Peter den Stores kritikere. I stedet forsøgte han at indskrive Holbergs forklaringer på zarens mere dubiøse handlinger i fortællingen uden at relatere det til en bagvedliggende kritik.¹⁰³ Trods de stilistiske ændringer var Gjörwell derfor på linje med Holberg,¹⁰⁴ og selv om man ikke ville kunne fortænke Gjörwell i at gøre sig enkelte negative betragtninger om Peter den Store, der trods alt havde været stærkt medvirkende til den svenske stormagtstids ophør, afstod han fra det. I stedet kunne han ligesom Holberg afslutte sin biografi med at konkludere, at når man betragtede Peter den Stores enestående egenskaber, hans slette opdragelse og den tilstand han efterlod sit rige i: “må man wäl stanna helt förwånad [forundret] och säga: Här är mer än en Menniskas Finger.”¹⁰⁵

Også biografien om Peter den Stores kone og efterfølger, Katharina 1., lå tæt op ad originalen. Enkelte afvigelser er dog værd at bemærke. Endnu engang forkortede Gjörwell de tekstplassager, han fandt overflødig, og overordnet set er biografien mindre detaljeret end Holbergs. To steder oplyste Gjörwell, at han gengav Holbergs fortælling. I det ene tilfælde herskede der en del uenighed om Katharinas ophav, hvorved Gjörwell understregede, at der her var tale om Holbergs egen udlægning.¹⁰⁶ Det andet tilfælde omhandlede et mere kontroversielt emne, nemlig hvad Holberg betegnede som Katharinas største statsfejl. Zari-naen havde ladet sin datter Anna ægte hertug Karl Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp. Hun tilsluttede sig sin svigersøns krav om restitution af Slesvig, og Danmark var derfor i overhængende fare for en krig mod

¹⁰³ Se f.eks.: Holberg, 1, 1742, s. 316-319; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 51-53.

¹⁰⁴ Kun i forhold til de tragiske omstændigheder vedrørende zarens søn Alexius Petrovitz tøvede Gjörwell med at følge Holbergs uforbeholdende forsvar, jf. Holberg, 1, 1742, s. 302-305; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 41-44.

¹⁰⁵ Holberg, 1, 1742, s. 321; [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 54.

¹⁰⁶ [Gjörwell], 1, 1755-56a, s. 54.

Rusland, mens Katharina levede. Sandsynligvis fordi Gjørwell mistænkte Holberg for en manglende objektivitet på dette område, understregede han, at der her var tale om Holbergs egen skildring af hendes udenrigspolitiske handlinger over for Danmark.¹⁰⁷

I biografien om Muhammed finder vi de største afvigelser mellem original og imitation. Store dele af de mere uddybende tekstdele i Holbergs biografi udelod Gjørwell som f.eks. en længere beskrivelse af ramadanen. Mere kritiske indlæg om f.eks. Koranens samt Muhammeds læres sandhedsværdi, ægtheden af de mange mirakelhistorier om Muhammed samt hvorledes han anvendte religion til at tilfredsstille sin ærgerrighed, forkortede eller forbigik Gjørwell også. Sådanne forsøg på at nedtone Holbergs kritik af Koranens indhold og negative omtale af personen Muhammed findes der mange af i Gjørwells biografi. Imidlertid indikerer dette ikke, at Gjørwells syn på islams profet var mildere end Holbergs, og mens dele af Holbergs kritik var udeladt af biografien, kunne Gjørwell finde på at supplere teksten med sine egne negative bemærkninger. Et eksempel er Holbergs genfortælling af det svar, Muhammeds tilhængere fik, da de udspurgte en pige om årsagen til hendes forsøg på at forgive Muhammed:

“... hun [pigen] havde lyst at forsøge om han [Muhammed] var Prophet; thi sagde hun: hvis han er Prophet, kand han let forud sige, at der er Gift udi Kiødet, og i saa Maade lider han intet; men hvis han ikke er Prophet, da kand man ikke gjøre Verden større Tieneste, end at befrie den fra en Tyran og Bedrager.”¹⁰⁸

Den samme historie er gengivet i Gjørwells biografi, men han kunne ikke afholde sig fra at tilføje, at: “Hon tänkte riktigt.”¹⁰⁹ Også selvom Gjørwell udelod flere af Holbergs betragtninger om Koranen, så var Gjørwells vurdering af bogens indhold ikke til at tage fejl af: “Det är nästan obegripeligt, at en bok, som är upfylt med så mycket snicksnack, som Alcoranen, kunnat antagas at så många folkslag och tider för en Gudomelig bok och trones rättesnöre, samt anses på samma sätt, som vi Christne med skäl anse Bibelen.”¹¹⁰ Så trods Gjørwells udeladelser var de to forfatteres syn på Muhammed umiddelbart meget lig hinanden. På et enkelt men centralt punkt forsvandt denne konsensus dog helt og aldeles.

¹⁰⁷ Ibid., s. 63.

¹⁰⁸ Holberg, 2, 1742, s. 72.

¹⁰⁹ [Gjørwell], 2, 1755-56a, s. 30.

¹¹⁰ Ibid., s. 35.

Efter at have kopieret Holbergs sammenligning mellem Muhammed og Jesus afsluttede Gjørwell sin biografi med at konkludere, at Muhammed: “efter alla betraktelser är och blir den största människjolslägtets bedragare, som nånsin varit.”¹¹¹ Hos Holberg tilfaldt denne tvivlsomme ære ikke Muhammed. Indholdet af Muhammeds lære var så selvmodsigende og fejlbehængt, at enhver ville kunne gennemskue Muhammeds skinhellighed. Islams udbredelse skyldtes derfor ikke Muhammeds lære, men andre faktorer, som f.eks.: “at de [muslimerne] tilstede andre Religioner fri Øvelse.”¹¹² Et bud på en større bedrager var Muhammeds parallel, grundlæggeren af zarathustrianismen Zoroaster (Zarathustra), hvilket først og fremmest fremgår af parallelbiografiens afsluttende sammenligning: “naar man betragter *Zoroastris* Lærdom, kand man sige, at han har været den spidsfindigste Bedrager og den farligste Mand, der nogen Tiid har været paa Jorden til at forføre det menneskelige Kiøn.”¹¹³ Mens der altså ikke herskede nogen tvivl om Zoroasters bedrageriske natur, var Holberg mere betænkelig, når det kom til Muhammed. Så meget endda, at han overvejede, om islams profet overhovedet skulle kaldes en bedrager:

“Tvertimod, naar man læser *Alcoranen*, kand man staae i Tivlsmaal, hvad Dom man skal fælde over *Mahomed*, enten han var en Bedrager eller en Drømmer, enten han digtede Lærdommen for at bedrage andre, eller han troede den selv, enten han meer gav sig ud for at være Prophet, eller han bildte sig selv ind at være GUDs Apostel.”¹¹⁴

Holberg specificerede ikke, om han foretrak billedet af Muhammed som bedrager eller drømmer, og lod det i stedet være op til læseren at drage sin egen konklusion, hvilket Gjørwell så gjorde.

Enkelte steder supplerede eller rettede Gjørwell også i teksten. Når Holberg f.eks. skrev, at Islam havde: “opfyldt alle fire Verdens Deele,”¹¹⁵ blev det i Gjørwells version til, at: “Kejsaredömet Marocco, och Sjøröfwaresamfunden i Alger, Tunis och Tripolis äro äfwen af det samma utkomne, och bekänna äfwenledes än i dag den Mahomedanske Religionen.”¹¹⁶ En enkelt af Holbergs egne fejl bemærkede Gjørwell også. *Heltehistorier* blev forfattet med stor hast, hvorved flere af værket

¹¹¹ Ibid., s. 40.

¹¹² Holberg, 2, 1742, s. 105.

¹¹³ Ibid., s. 107.

¹¹⁴ Ibid., s. 107-108.

¹¹⁵ Ibid., s. 81.

¹¹⁶ [Gjørwell], 2, 1755-56a, s. 33.

24 biografier indeholder gentagelser, misforståelser og fejloversættelser. Muhammed-biografien er ingen undtagelse. Holberg baserede den fortrinsvist på den engelske orientalist Humphrey Prideaux' *La vie de Mahomet, Où l'on découvre amplement la Verité de l'Imposture* (1698) og tekstpassager fra Pierre Bayles *Dictionnaire Historique et Critique*. Uforvarende kom Holberg til at gentage mirakelhistorien om, hvorledes djævlens sæd var blevet suget ud af Muhammeds hjerte. Første gang efter Prideaux' udlægning og anden gang efter Bayles. Gjørwell må have bemærket denne gentagelse, da samme historie kun forekommer én gang i Gjørwells Muhammed-biografi.¹¹⁷

Ud over personer fra de holbergske og plutarchske biografier biograferede Gjørwell den nederlandske naturretsfilosof Hugo Grotius, den dansk-norske krigshelt Tordenskjold – der baseredes på en tysk udgave af historikeren Caspar Peter Rothes Tordenskjold-biografi¹¹⁸ – den nederlandske statholder Wilhelm Carl Henric Friso (Vilhelm 4.), hertug Ludvig af Orleans eller Louis d'Orléans, den russiske feltherrer Peter Lacy samt den jødiske bankmand Joseph Süß Oppenheimer. Der var altså tale om broget flok, og hvilke kriterier, der lå til grund for Gjørwells udvalg, er uvist. Efter alt at dømme var der tale om en tilfældig udvælgelse, hvor Gjørwell indsatte de biografier, han nu havde. Det skal dog nævnes, at Gjørwell kan have medtaget biografien om Tordenskjold pga. hans førnævnte diskussion med Palmqvist. Biografierne svinger gevaldigt i kvalitet og længde. Trods reduceringer fylder Peter den Store-biografien alligevel 54 sider, mens biografien om Oppenheimer med nød og næppe sniger sig op på seks sider. Samme biografi er desuden blottet for enhver form for karakterskildring.¹¹⁹

Når vi sammenligner Gjørwells og Holbergs biografier, er det fristende at konkludere, at Gjørwells lån fra Holberg udelukkende bestod i en mere eller mindre omfattende afskrivning af Holbergs biografier. Imidlertid tænkte Gjørwell ikke på en sådan relation, når han skrev, at: "Författaren har tagit sig til mönster wid deras författande de Lefwernes Beskrifningar, som den Grekiska Historie-Skribenten Plutarchus i äldre,

¹¹⁷ Holberg, 2, 1742, s. 82; [Gjørwell], 2, 1755-56a, s. 34. Holbergs gentagelse er omtalt i Leiv Amundsen: Om Heltehistoriernes tilblivelse. Holberg bruk af litterære kilder. Francis Bull & Carl S. Petersen (red.): *Holberg Aarbog*, 1925, s. 20.

¹¹⁸ Gjørwell foretog her en imponerende forkortelse af Rothes biografi, der er digert trebindsværk på 1140 sider, mens Gjørwells biografi tæller 50 sider. Caspar Peter Rothe: *Leben und Thaten des berühmten Königl. Dänischen Vice-Admirals, Peter Tordenschilds*, 1-3, Frankfurt & Leipzig 1753; [Gjørwell], 1, 1755-56a, s. 2v, 97-147.

¹¹⁹ [Gjørwell], 2, 1755-56a, s. 132-138.

och Danska Baron Ludvic Holberg i senare tider utgifwit.”¹²⁰ For at forstå i hvilken forstand Gjørwell her taler om mønster, skal vi se nærmere på en akademiske disput, der startede pga. Gjørwells publicering af *Bref Om Blandade Ämnen*.

Palmqvist var som førnævnt ikke den eneste, der reagerede på Gjørwells *Bref Om Blandade Ämnen*. Brevene affødte ligeledes flere anonyme modsvar blandt andet fra sprogforskeren Abraham Magni Sahlstedt. Tonen i Sahlstedts udfald er langt hårdere end Palmqvists, og litteraturhistorikeren Ragnar Alvin har påpeget, at Sahlstedt allerede fra Gjørwells litterære debut udså sig Gjørwell som sin personlige prygelknabe.¹²¹ En gennemgang af Sahlstedts mange udfald mod *Bref Om Blandade Ämnen* har ikke den store interesse her, da Sahlstedt i modsætning til Palmqvist ikke interesserede sig synderligt for Gjørwells nedrakken af Holberg.¹²² Senere i deres strid skulle Holbergs *Heltehistorier* imidlertid få en interessant plads i deres diskussioner.

I begyndelsen af 1755 udgav Gjørwell sit første stykke af værket *Stockholms Historiska Bibliothek*, og endnu engang følte Sahlstedt sig kaldet til at indlede et anonymt frontalangreb på Gjørwell. Formålet med værket var at præsentere læseren for korte redegørelser af historiske skrifter, der var udkommet efter 1750, men Gjørwell lovede ligeledes, at udgivelsen ville indeholde: “Korta Lefwernes-beskrifningar, Characterer öfwer Stora Personer, eller några andra små Afhandlingar uti Fäderneslandets Historia [hvilket] förmodar jag intat skola mißhaga.”¹²³ Her tog Gjørwell grueligt fejl, da det netop blev de korte karakterskildringer, som Sahlstedt hvæssede sin pen imod.

I tidsskriftet *Lärda Tidningar* modtog Gjørwell en del kritik for *Stockholms Historiska Biblioteks* rosenrøde karakterskildring af den svenske kong Erik 14. Ifølge den svenske historiker Anders af Botin, havde Gjørwell skildret Erik 14. alt for positivt i forhold til de historiske omstændigheder, og navnlig skildringen af Erik 14.s afsættelse kritiserede Botin.¹²⁴ I *Lärda Tidningar* erklærede Sahlstedt sig ikke kun enig i Botins kritik. Han roste også Botin for at have afværget, hvad der kunne være blevet en pinlig historisk misforståelse om Erik 14.s detronisering: “Det hade kunnat hända, at *Professor* [Alexander Gottlieb] *Baumgarten* i Halle, som

¹²⁰ [Gjørwell], 1, 1755-56a, s. 2r.

¹²¹ Ragnar Alvin: *Abraham Sahlstedt. En litterär mångfrestare*, Lund 1914, s. 23.

¹²² For en udførlig gennemgang af polemikken mellem Sahlstedt og Gjørwell se: Alvin, 1914, s. 23-42.

¹²³ [Carl Christoffer Gjørwell]: *Stockholms Historiska Bibliotek*, 1, Stockholm 1755: s. 2r.

¹²⁴ *Lärda Tidningar*, 47, 19.6.1755, s. 185-188; *Lärda Tidningar*, 48, 23.6.1755, s. 189-192.

besörjer om Tyska öfwersättningen af Ängelska *Universal-Historien*, hade i sina anmärkningar gripit til denna *anecdoten* ifrån *Stockholm*, och tillika med vår *Nations* utskämmande, bårtskämt denna delen af sit arbete.”¹²⁵

Efterfølgende satte Sahlstedt spørgsmålstegn ved, om Gjørwell overhovedet formåede at leve op til sit erklærede mål om at skrive: “*Caracterer* öfwer *Stora Personer*:”

“I gemen [I almindelighed] torde öfwer de upgifne *Characterer* den anmärkningen finna rum, at som de innefatta mäst Historiska, eller *Chronologiska* omständigheter, med *Moraliska Reflexioner* och *Politiska Digressioner*, så kunna de icke få namn af *Characterer*, efter det begrepp wi hafwe om deßa slags witterhets stycken, utan hållra, til äfwentyrs [muligvis], få heta små *Biographier*.”¹²⁶

Gjørwell tog til genmæle i en senere udgave af *Lärda Tidningar*. Han var på dette tidspunkt klar over, at hans modstander var den samme, som havde kritiseret *Bref Om Blandade Ämnen* – selvom han stadig ikke var bekendt med sin onde ånds sande identitet¹²⁷ – og denne gang var han mere forberedt på angrebene. Navnlig kritikken af hans manglende evne til at skrive karakterskildringer blev mødt med et modsvar, der måske afslører, hvad det egentlig var for et mønster, Gjørwell kopierede fra Plutarchs og Holbergs parallelbiografier:

“Den andra *Hufwud-Critiquen* [hovedkritik] är den, at mina *Characterer* äro inga *Characterer*, utan snarare *Biographier*. Sådane *Characterer*, som *Tacitus* skrifwit, äro de icke, och de kunna icke eller warat; ty jag har ej skrifwit en sammanhängande *Historia*, uti hwilken många ting anföras uti sjelfwa berättelsen, som ej sedan så stå i *Characteren*; men här just twärt om. Men når *Characterer* skrifwas efter de mönster, som *Plutarchus* och

¹²⁵ *Lärda Tidningar*, 55, 17.7.1755, s. 217.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 218.

¹²⁷ Dette var noget, der tydeligvis irriterede Gjørwell, som havde svært ved at acceptere, at Sahlstedt ikke ville afsløre sin identitet: “Jag spår *Honom* förut, at Han tillika med *Auctor* til *Swaren* på *Brefwen* om *Blandade Ämnen*, så framt de icke äro af en och samma person, åtminstone skulle man snart kunna falla på den tankan af *Argumenternas* likhet, blir ståendes i den delen swarslös, och döljer gerna sit namn uti et förtjent mörker, då jag wägat mig fram med mit uti det klaraste dagsljus. Det kunde med skäl fordras, at en sådan *Scribent*, som *Auctor* är, och som med så swaga wapen fågtar mot et arbete, på hwilket Han kanske är mißnögd för sin egen nytta skul, borde uptäcka sit namn; men tyst! Jag wil wara mon om *Hans* heder tillbaka.” *Lärda Tidningar*, 66, 25.7.1755: s. 262. Senere i sit liv og frem til sin død var Gjørwell af den overbevisning, at hans anonyme modstander var bibliotekaren Jacob Röding, og Gjørwell formåede derfor aldrig at afsløre Sahlstedt som kritikeren, jf. Carl Christoffer Gjørwell: *Svenska Archivum; Innehållande Handlingar uti Svea-Rikes Historia*, 2:7, Stockholm 1790, s. 103-105; Alvin, 1914, s. 26.

Baron Holberg gifwit, så blifwa mina målningar [skildringer] *Characterer*, så wäl, som deras [dvs. Plutarchs og Holbergs].”¹²⁸

Kan Gjørwells definition af en karakterskildring, sådan som den præsenteres i *Lärda Tidningar*, så jävnføres med det mønster, han påstod at anvende i *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer*?

Sahlstedts kritik af *Stockholms Historiska Bibliothek* rettede sig mod tre karakterskildringer om henholdsvis Frederik 1., Dronning Christina og førnævnte Erik 14. Disse giver sig ud for at være det, de er: korte karakterskildringer, som dem Holberg – og Plutarch – i de fleste tilfælde afsluttede deres biografier med.¹²⁹ Men modsat Holberg og Gjørwells egen fremgangsmåde i *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer* forekommer der ingen tilhørende levnedsskildringer, som underbygger Gjørwells karakteristikker. Man kan derfor til nød kalde Gjørwells karakterskildringer for en voldsomt forsimplet, frit fortolket og vekslende udgave af Holbergs og Plutarchs parallelbiografiske metoder.

Efterfølgeren

I 1757 udgav Gjørwell så efterfølgeren til *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer* med titlen *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningar*.¹³⁰ Værd at bemærke er den noget anderledes titel. Nu var det udelukkende levnedsskildringer, som Gjørwell skrev, hvilket også bekræftes i værkets fortale, hvor Gjørwell synes at have lagt moralfilosofien på hylden:

“Ändamålet med detta arbetet är endast, at underrätta och förnöja några läsgiruga [läseivrige] Landsmän, derföre har jag ock wid deß framgifwande i dagsljuset ej brytt min hjerna med mycken konst, utan lätit min hwardags skrifart få berättas M.L. [mine læsere] på Swänska, hwad andra berättat för mig på främmande språk.”¹³¹

¹²⁸ *Lärda Tidningar*, 66, 25.7.1755, s. 261-262.

¹²⁹ [Gjørwell], 1755, s. 5-12, 32-37, 51-57.

¹³⁰ Værket må siges at have nydt en ret så anonym tilværelse inden for Holberg-forskningen. Selv i Karl Warburgs *Holberg i Sverige jämte meddelanden om hans svenske öfversättare* og i Ehrencron-Müllers udførlige Holberg-bibliografi, nævnes det ikke med et eneste ord. Se Ehrencron-Müller, 10, 1924-35, s. 277-300; Warburg 1884.

¹³¹ [Carl Christoffer Gjørwell]: *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningar*, 1, Stockholm 1757, s. 2v.

Samtidig var forordet støvsuget for enhver antydning af inspirationskilder. I stedet skrev Gjørwell: "En witter Skribent [Schönberg] har förledit är börjat at utgifwa Hjeltars Historier, sammanliknade på Baron Holbergs sätt. Twå Delar åro deraf redan ute, och det Almänna längtar efter de följande. Jag tror ej, at wi förhindra hwarandra, ty wi hafwa olika ändamål och olika gränser."¹³² Det er ikke utænkeligt, at Sahlstedts ovennævnte kritik influerede på Gjørwells grunde til at udgive *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningar*. Selvom Gjørwells henvisning til Holberg og Plutarch i *Lärda Tidningar* egentlig synes at være et udmærket argument mod Sahlstedts kritik af karakterskildringerne i første stykke af *Stockholms Historiska Bibliothek*, så afholdt Gjørwell sig fra at forfatte yderligere karakterskildringer til bogens anden og tredje del. Gjørwell kan altså meget vel have stoppet produktionen af karakterskildringer for at undgå yderligere bredder fra sin anonyme plageånd. Samme bagtanke kan også have influeret på Gjørwell, når han definerede sine portrætter i *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningar* alene som underholdende levnedsskildringer. Herved garderede han sig mod en eventuel kritik.

Spørgsmålet er så, om bogens indledende betragtninger også afspejlede sig i udformningen af biografierne? Det korte svar er, at det gør de ikke. Biografiernes udformning er fuldstændig lig den fra forgængerens. Gjørwell startede biografierne med en levnedsskildring for efterfølgende – fortrinsvist i slutningen af biografierne – at gennemgå den biografereedes karakter. Lån fra Holberg er også ganske åbenlyse, da Gjørwells biografi om den skotske dronning Maria Stuart (Mary Stuart) i *Märkwärdiga Lefwernes-Beskrifningars* første del og biografien om den mogulske hersker Oran Zeb i værkets anden del er afskrifter af *Helte- og Heltindehistoriers* biografier.¹³³ Forskellene mellem Holbergs to biografier og Gjørwells er fåtallige, men samtidig interessante.

Navnlig i Oran Zeb-biografien lændede Gjørwell sig så tæt op ad sit forlæg, at det kan bevises, at han benyttede sig af *Heltehistoriers* anden udgave. Som den eneste udgave indeholder denne beretningen om, at Oran Zeb: "Hufwud Character war eljest Simulation eller förstälning, och betjenade han sig af Religionen uti sina flästa gerningar til prätext," nogle i Gjørwells og Holbergs optik komiske historier om religiøse regulativer vedrørende udtalen af Allah og skæglængder samt en teologisk samtale mellem en jødisk juveler og Oran Zeb.¹³⁴ Ligesom i forgængerens

¹³² Ibid., s. 3v.

¹³³ Holberg, 1, 1742, s. 87-153; Holberg, 2, 1745, s. 122-178; [Gjørwell], 1, 1757 s. 1-59; [Gjørwell], 2, 1757 s. 1-64.

¹³⁴ Holberg, 1, 1742, s. 144-145; [Gjørwell], 2, 1757 s. 56-57.

udelod Gjørwell enkelte tekstpassager, der efter hans mening var mindre væsentlige for fortællingen. Også Holbergs litteraturhenvisninger var reduceret til et minimum, selvom Gjørwell et enkelt sted i Oran Zeb-biografien ikke kunne dy sig for at supplere en henvisning til den franske mediciner og rejseforfatter François Bernier med en kort beskrivelse af Berniers rejser og hans publikationer om disse rejseoplevelser.¹³⁵ Ellers havde Gjørwell ikke ændret på meget, og Oran Zeb-biografien må betegnes som den biografi, der er mest lig sit forlæg.

Det skal dog bemærkes, at der på biografiens halvtredsindstyvende side forekommer en pudsig fodnote. Gjørwell havde ligesom Holberg i begyndelsen af biografien beskrevet forholdet mellem Oran Zeb og hans tro væbner Emir Jemla. Denne hærfører nævntes igen på side 50, hvortil Gjørwell i en note tilføjede: "Om denna stora Fältherren talas där nu intet vidare, ty han skal framdeles särskilt beskrifwas."¹³⁶ Holberg lod en lignende bemærkning falde i sin Oran Zeb-biografi, om end et andet sted. Og ganske rigtigt finder vi en biografi om den mogulske hærfører i *Heltehistoriers* andet bind.¹³⁷ Meget tyder på, at Gjørwell havde i sinde at forfatte endnu en biografi, hvor forlægget med al sandsynlighed var Holbergs Emir Jemla-biografi. Denne skulle så udkomme i tredje bind af *Märkvärdiga Lefwernes Beskrifningar*. En sådan tese bekræftes af, at vi i samme bind som Oran Zeb-biografien finder en biografi om Christian 2. – eller Christian den 2. Tyran som Gjørwell yndede at kalde denne i hans opfattelse udenlandske konge.¹³⁸ Biografien om Christian 2., der for øvrigt baserede sig på Holbergs *Dannemarks Riges Historie* og på dele af historikeren Olof von Dalins *Svea Rikes Historia ifrån dess Begynnelse til våra Tider* (1745-62), var så omfattende, at der ikke var blevet plads til hele biografien i bogens andet bind. Gjørwell forsikrede imidlertid sine læsere om, at han i det næste bind ville udgive anden del af biografien.¹³⁹ Et tredje bind med en fortsættelse af Christian 2.-biografien og en biografi om Emir Jemla lå altså i kortene, men forblev tomme løfter, da et tredje bind af *Märkvärdiga Lefwernes Beskrifningar* ikke findes.

Mens Gjørwell ikke dristede sig til at ændre synderligt på Holbergs Oran Zeb-biografi, så var han mere villig til at inkorporere sine egne betragtninger i Maria Stuart-biografien. I forhold til Holberg var Gjørwell

¹³⁵ [Gjørwell], 2, 1757, s. 4.

¹³⁶ Ibid., s. 50 note *.

¹³⁷ Holberg, 1, 1742, s. 138; Holberg, 2, 1742, s. 255-281.

¹³⁸ [Gjørwell], 2, 1757, s. 65.

¹³⁹ Ibid., s. 65-66, 126.

f.eks. mere berørt af de religiøst motiverede udrensninger, der fandt sted på foranledning af den skotske kardinal Beton (dvs. David Beaton). I sin skildring af disse mord berettede Holberg, at samtidig med det politiske magtspil mellem katolske og protestantiske fraktioner: “tog *Reformationen* meer og meer Overhaand udi Skotland, hvilket *Cardinalen* [Beton] søgte af all Magt at forhindre, og derfor udi det Aar 1546 lod nogle *Protestanter* dømmes til at brændes, og fornøiede sig selv med at ansee *Executionen*; men han blev kort derefter myrdet udi hans eget Huus.”¹⁴⁰ Gjörwell afveg sådan set ikke fra sit forlægs skildring af begivenhederne, men han var tydeligvis interesseret i at benytte historien til at male et mere negativt billede af katolikkerne, hvorved historien suppleredes med flere kritiske bemærkninger:

“Under deßa inbördes politiska oroligheter utbredde sig den förbättrade Lärans ljus öfwer alt i Skotland. Detta kunde Cardinalen intet tåla, utan grep til sin Religions bewis och försvar, nemligen swärd och eld, twänne wapn, som äro de skickeligaste at beskydda en Religion från undergång, som ej förmår underhålla sit bestånd genom sanning och kraft. Wår Ärke-Biskop började altså med blodiga förföljelser och lät 1546 bränna några Protestanter lefwande, och gjorde sig sjelf et ochristeligt nöje utaf, at åskåda Executionen. Men Guds tunga hand fant honom snart, ty kort derefter blef han mördad i sit eget hus.”¹⁴¹

Ovennævnte citat er ikke det eneste aftryk, vi finder fra Gjörwell og heller ikke det vigtigste. Et gennemgående emne i Holbergs Maria Stuart-biografi var den skotske dronnings forhold til sin engelske rival Elisabeth 1., samt denne dronnings simulation og medvirken til Maria Stuarts henrettelse. Historien om hvordan Elisabeth med rænkespil fik dømt den skotske dronning til døden, mens hun udadtil fremstod som en mild regent, der søgte at gøre alt i sin magt for at forhindre en sådan henrettelse, fascinerede tydeligvis Holberg. Så meget, at han på de afsluttende linjer af biografiens karakterskildring ikke interesserede sig synderligt for Maria Stuart, men i stedet diskuterede, hvorvidt Elisabeths simulation kunne retfærdiggøres.¹⁴² Gjörwell udelod ikke Holbergs betænkninger, men han tilføjede flere af sine egne betragtninger om Maria Stuarts karakter. Herved blev karakterskildringen mere nuanceret, og Holbergs fokus på Maria Stuarts henrettelse og Elisabeths medvirken hertil trådte i baggrunden til fordel for Gjörwells

¹⁴⁰ Holberg, 2, 1745, s. 125.

¹⁴¹ [Gjörwell], 1, 1757, s. 4.

¹⁴² Holberg, 2, 1745, s. 177.

vurdering af Maria Stuarts fejl.¹⁴³ Disse var der mange af, og i sidste ende resulterede de i hendes endeligt. Hendes kærlighedsforhold til den italienske hofmand David Rizzio og senere Jarlen af Bothwell, som efter Gjørwells mening var uværdige og skammelige, og hendes forsøg på at undertrykke: “den Skotska Nationens Andeliga och Borgerliga Frihet”¹⁴⁴ var stærkt medvirkende til hendes undergang. I det hele taget var der ikke meget, man kunne rose Maria Stuart for, selvom Gjørwell måtte indrømme, at langt de fleste af hendes fejl var foranlediget af hendes yndlings indflydelse. At hun heller ikke var uden positive karakteregenskaber, beviste hun, da hendes dødsdom blev åbenbaret for hende: “Så nedrig Maria war i wißa nöjen och i sin wälmagt, så höghjertad war hon i sin största olycka, och kan man ej utan förundran läsa om hennes sista hjeltmodiga, och på intet sätt qwinliga upförande, til slut ända intil det sista.”¹⁴⁵ Hendes sidste tid var altså prissværdig, og herved kunne Gjørwell som afslutning på biografien konstatere, at: “Hon [Maria Stuart] dog änteligen bättre, än hon hade lefwat.”¹⁴⁶ Det korte citat er ikke kun et bevis for, at Gjørwell nuancerede Holbergs karakterskildring, men også at han dementerede den moralfilosofiske pointe, som Holberg ønskede at bevise med Maria Stuart-biografien. Holberg havde sammenparret den skotske dronning med den svenske dronning Christina. Parallelbiografiens moralfilosofiske ide var som førnævnt at påvise, hvorledes visse individer foretog et *Hysteron Proteron*, og ligesom Christina var Maria Stuart et ifølge Holberg udmærket historisk eksempel på dette. Om end Gjørwell intet sted tog direkte afstand fra Holbergs moralfilosofiske pointe, er det tydeligt, at han ikke købte ideen om, at Maria Stuart karakteregenskaber gradvist fordærvedes. Hendes levned var fra starten lastværdigt, og først da hun så døden i øjnene, demonstrerede hun positive karakteregenskaber.

Det ses, at Gjørwell ikke var bange for at komme med sin egne tilføjelser til Holbergs biografier, hvis han mente, at disse kunne udbedre biografiernes mangler, eller hvis han var direkte uenig med sit forlæg. Med hensyn til Maria Stuart-biografien blev han skam også rost for at forfatte en mere omfattende karakterskildring af den skotske dronning. Rosen stammede fra Gjørwells ven og kollega historikeren Anders

¹⁴³ [Gjørwell], 1, 1757, s. 54-59.

¹⁴⁴ Ibid., s. 55.

¹⁴⁵ Ibid., s. 59.

¹⁴⁶ Ibid., s. 59.

Schönberg, der i et brev glædede sig over udbedringerne, som samtidige regenter kunne have gavn af at læse.¹⁴⁷

Holbergs hemmelige beundrer

Schönbergs interesse for Holberg ses ligesom hos Gjørwell tidligt i forfatter-skabet. Mens Gjørwell var i færd med at lægge sidste hånd *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer* syslede Schönberg med sin debutbog *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt* (1756). Ud fra titlen kan der ikke herske megen tvivl om, hvem Schönberg havde som sit forlæg, hvilket bliver endnu tydeligere i bogens fortale:

“Åt widlyftigt omröra Historiens fördel och nytta, wore at säga det, som alle weta och ingen bestrider. Ingen lærer äfwen twifla om det gagn stora Mäns Lefwernes-Beskrifningar tilbringa Historien i allmänhet. Det war det samma, som upmuntrade den om lärda wetenskapers upkomst i sit Fädernesland så sorgfällige *Baron Holberg*, at utgifwa sina *Hjältars och Hjältinnors Historier*. Jag har äfwen ej trott mig nyttigare anwända från andra göromål ledigare stunder, än at fullfölja detta *Holbergs* wackra arbete.”¹⁴⁸

Komplimenterne stoppede ikke her. Schönberg kunne beskedent tilføje, at: “Jag smickrar mig ej med hopp, at mina *Hjältar* förtjena samma bifall, som *Holbergs* wunnit, jag anser mig för lyckelig, om min *imitation* ej för mycket wanhedrar sit berömwärda *Original*.”¹⁴⁹ En sådan ros var nu ikke ualmindelig i fortaler til værker, der havde store forfattere som deres forbillede. Som nævnt ovenfor anerkendte Gjørwell sine to forbilleder i fortalen til *Stora och Namnkunniga Menniskjors Lefwernes-Beskrifningar och Characterer*, og i *Heltehistorier* påpegede Holberg sit værks åbenlyse kvalitetsmæssige mangler i forhold til Plutarchs og regnede ikke med meget andet end, at: “mit ringe Verk i Henseende til *Imitationen* kand, maa skee, finde een og andens Bifald.”¹⁵⁰ Så når forfattere nævnte deres forbilleder og bemærkede deres efterligningers kvalitetsmæssige mangler i forhold til originalen, var der tale om en litterær konvention.

¹⁴⁷ Brev af 4.4.1757 fra Anders Schönberg til Carl Christoffer Gjørwell. Kungliga Biblioteket, Gjørwell, Carl Christoffer (1731-1811), Ep. G 7:1.

¹⁴⁸ [Anders Schönberg]: *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt*, 1, Stockholm 1756, s. 2r.

¹⁴⁹ *Ibid.*, s. 3v.

¹⁵⁰ Holberg, 1, 1742: s. 4v.

Men en ting er god opførsel i en fortale, en anden ting er, hvad Schönberg egentlig lånte fra *Helte-* og *Heltindehistorier*. Han gav selv et praj om dette i værkets fortale:

“Jag har aldeles nyttjat *Holbergs* ordning, men ej i alt welat wara bunden til deß skrif- och tankesätt. Däruti har jag äfwen ändrat deß ställning [struktur], at jag i hwarje del ej beskrifwit mera än twänne Hjältar. Jag har ej welat beswära det allmänna med en altför lång skrift, i fall deße Hjältar, som nu på prof wisa sig, ej skulle wara til behag.”¹⁵¹

Ifølge Schönberg var det altså udelukkende Holbergs metode, der gik igen i *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt*. Dette er imidlertid en sandhed med modifikationer. Antallet af parallelbiografier er ganske rigtig mere beskedent end hos Holberg. Det blev til i alt to. I den første sammenparredes Sveriges Karl 10. Gustav med den nederlandske Vilhelm af Oranien (Vilhelm 3. af England), og i den anden var fokus rettet mod de to engelske konger Karl 1. og Karl 2. Som det fremgår af de udvalgte helte, havde Schönberg også lagt Holbergs ikke-europæiske persongalleri på hylden til fordel for et europæisk orienteret. Sådanne forskelle underbygger dog ikke i sig selv Schönbergs påstand om, at han: “ej i alt welat wara bunden til deß skrif- och tankesätt,” og kigger vi nærmere på de moralfilosofiske betragtninger i parallelbiografien om Sveriges Karl 10. Gustav og Vilhelm af Oranien, forekommer der både eksplicite og implicite ligheder mellem Schönbergs og Holbergs moralfilosofiske pointer.

Med hensyn til åbenlyse lån fra Holbergs skrifter henviste Schönberg hele tre gange til stof fra *Heltindehistorier*. Tre henvisninger lyder måske ikke af meget, men intet andet værk fik æren af at blive nævnt så mange gange i parallelbiografierne.

Det var først og fremmest Holbergs evne til at karakterisere sine biograferede, som interesserede Schönberg. Når han f.eks. skulle vurdere Karl 10. Gustavs forhold til kvinder, anså han det som ideelt at drage en parallel til Holbergs karakteristik af Cæsar fra Cleopatra-biografien i *Heltindehistorier*: “Han [Carl 10. Gustav] war en wän af Fruentimmer; men man kan med skäl säja om Honom, hwad *Bar. Holberg* (*) sagt om *Caesar*: at Han ej war någon slaf därpå.”¹⁵²

Også til biografien om Vilhelm af Oranien fandt Schönberg værdifulde oplysninger i *Heltindehistorier*. Han kunne forståeligt nok ikke begå denne biografi uden også at nævne sin helts hustru Maria 2. af England.

¹⁵¹ [Schönberg], 1, 1756, s. 2r-2v.

¹⁵² *Ibid.*, s. 47.

I *Heltindehistorier* havde Holberg sammenparret hende med Maria I.,¹⁵³ og Schönberg kunne ikke andet end rose Holberg for skildringen af Vilhelm af Oraniens kone.¹⁵⁴

Mest interessant er imidlertid den indledende sætning til parallelbiografiens afsluttende sammenligning, hvor Schönberg henviste til *Heltindehistoriers* to mest prisværdige heltinder: “Hwad *Baron Holberg* sagt om Drottningarna *Elisabeth* i Ängeland och *Margareta* i Dannemark, nämligen, at de kunde wara *Modeller* för alla Regenter, kan man med fog lämpa til deße twänne Konungar [Carl 10. Gustav og Vilhelm af Oranien].”¹⁵⁵ I modsætning til sin landsmand Gjørwell afholdt Schönberg sig altså ikke fra at bekræfte Holbergs karakteristik af Margrethe I. som en af historiens største kvindelige regenter, og hun kunne måle sig med Schönbergs ypperste eksempler på gode mandlige regenter.

Mens Schönberg ved flere lejligheder supplerede sin parallelbiografi om Karl 10. Gustav og Vilhelm af Oranien med oplysninger og betragtninger fra *Heltindehistorier*, gjorde han sig ingen overvejelser om indholdet af den for svenskerne mest kontroversielle biografi i *Heltindehistorier* – Christina-biografien. Schönberg kunne ikke undgå at berøre denne dronnings levned, da Karl 10. Gustavs kroning var et resultat af Christinas abdikation, som Schönberg beskrev således:

“Drottning *Christina* älskade ganska högt lärdom och witterlek. Hon hade blifwit öfwertald om de Söderländska orters förmåner däruti för de Nordiska. Hon hade hos sig beslutit, at lemna Kronan, och begifwa sig til Italien och Frankrike, som Hon så mycket hört berömmas. Hon hade nu försett Riket med en wärdig Efterträdare, och såg därföre intet, som kunde hindra werkställigheten [fuldbyrdelsen] af sit beslut.”¹⁵⁶

Med Holbergs førnævnte betragtninger om Christinas abdikation in mente er forskellen til at få øje på og vidner om, at Schönberg ikke kunne tilslutte sig alt, hvad der stod i *Heltindehistorier*. Men i stedet for eksplicit at tage afstand fra Holbergs Christina-biografi valgte Schönberg at forbigå den i tavshed. Der var selvfølgelig heller ikke megen idé i at gå i brechen for Christina, som jo allerede var blevet forsvaret af Arckenholtz. Tavshed var derfor den bedste taktik, da Schönberg således undgik direkte at kritisere *Heltindehistorier*, som han jo værdsatte højt.

¹⁵³ Holberg, 2, 1745, s. 56-110.

¹⁵⁴ [Schönberg], 1, 1756, s. 91.

¹⁵⁵ Ibid., s. 107.

¹⁵⁶ Ibid., s. 15.

På nær parallelbiografiens tre henvisninger skal vi ikke forvente at finde tekstpassager, der direkte kan spores tilbage til *Heltehistorier*, *Heltindehistorier* eller for den sags skyld andre af Holbergs skrifter. Trods dette og trods Schönbergs påståede uafhængighed af Holbergs tanke-sæt findes der stadig flere tekstpassager, hvor de to forfatteres tanker ligner hinanden. Disse overensstemmelser beviser ikke endegyldigt, at Schönberg alligevel skulle have hentet sine moralfilosofiske betragtninger fra Holbergs skrifter, men snarere at hans moralfilosofi var så tidstypisk, at den kunne være skrevet af flere af 1700-tallets forfattere herunder Holberg.

Eksempler på overensstemmelser findes først og fremmest i parallelbiografiens indledning, hvor Schönberg filosoferede over forskellen på en ond, en stor og en god regent. Vi skal ikke forvente at finde nogen fuldkommen overensstemmelse mellem Schönbergs tre kategorier og Holbergs kategorier i *Helte-* og *Heltindehistorier*. En af årsagerne hertil er, at Schönberg udelukkende beskæftigede sig med regenter, mens Holbergs persongalleri var mere nuanceret og hans kriterier for at bedømme sine biograferede mere kompliceret og omfattende. For at begrænse en del af disse uoverensstemmelser må vi udelukkende beskæftige os med Holbergs regenter, når en sammenligning skal foretages.

Som nævnt ovenfor ønskede Schönberg i den indledende forberedelse at afdække forskellene på en ond, en stor og en god regent, idet eftertidens mange domme over regenters bedrifter havde sammenblandet de tre kategorier:

“Deras [regenters] gärningar, äro de grunder, hwarpå allmänheten och i synnerhet efter-tiden bygger sin dom. Man ser dock ibland fel begås af deßa Domare. Fördommar, okunnighet, särskildte Folkslags och människors särskildta tycke, med mera, förwilla ofta sanningen. På sådant sätt händer flera gånger, at en lastbar Regent, för någon lysande gärning, som kanske bland deß bedrifter varit den enda af värde, blir utropad för dråpelig [prägig] och makalös, då däremot en af de bästa Regenter, dels för det deß namn varit mindre bekant, dels för någon tilstött, fast ej sjelf-orsakad olycka skul, förgåtes, såsom söga wärd den heder han beklädt. Af denna grund händer, at ofta en makalös Hjälte föraktas af et Folk, som mera älskar frid och lugn, och at en fridsam och mild Regent, undergår samma öde hos et Folkslag, som endast i wapen-gny [krigsbulder] kan finna sit nöje.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Ibid., s. 1-2.

Efter at have påpeget eftertidens vildfarelser fortsatte Schönberg med at definere forskellene på de tre typer af regenter. En ond regent havde ingen interesse for sine undersåtters velfærd. Han var udelukkende interesseret i at fornøje sig i sin privilegerede stilling, og uanset om det gik ud over hans undersåtters liv, velfærd eller ejendom, skyede han intet middel for at tilfredstille sine lyster. En ligeså klar og konventionel definition findes ikke hos Holberg, men nogle af de betragtninger, han i *Heltindehistorier* gjorde sig om den svenske dronning Christina, har alligevel en vis lighed. Omend Holberg nok ikke ville kalde dronning Christina for decideret ond, så nærrede hun ifølge ham ingen interesse for sine undersåtters velfærd, og hendes ødsels-hed drev Sverige til randen af ruin.¹⁵⁸ Holberg ville nok heller ikke have betegnet Alexander den Store som ond, men nogen helt var han heller ikke:

“En *Heros* er en udi Dyder fuldkommen Mand, som af Himmelen er dannet heller til Menneskets Frelse og *Conservation*, end til dets Ødelæggelse, og er derfor en god Huusfader, der har bragt et *Douzaine* vel optugdede Børn til Verden, nærmere ved *Heroismum*, end den store *Alexander*, der opofrede fast *million* Mennesker. Skal *Heroismus* bestaae i at løbe Hovedet mod Væggen og foragte sit og andres Liv, saa kand man give den *Æres-Titul* til ligesaa mange umælende Dyr, som Mennesker.”¹⁵⁹

Heller ikke Schönberg dristede sig til at betegne Alexander som ond. Hans mange bedrifter in mente syntes det i stedet på sin plads at kategorisere ham som en stor regent, men at gå så langt som at kalde ham en god regent ville være en misforståelse:

“En stor och en god Regent är ej aldeles et och det samma. Hvem kan neka, at den store *Alexander* ju war en stor Konung? Macedonien hade at tacka honom för sitt wälde och et anseende, som dödde med honom Sjelf. [...] Men skulle den icke altför groft fela mot sanningen, som wille kalla honom en god Regent? då en omåttelig äregirighet war drif-fjädern til alla deß göromål, för hwars skul han aktade människjors lif mindre än intet: då han ej fasade, at endast af denna grund upopffra otaliga mängder af människor, hwaraf en del woro deß egne Undersåtare: och då han lät kufwa sig af alla de laster, som tilbjudat sig för en människa, då den ej wid lyckans högd wil styras af sit förnuft.”¹⁶⁰

¹⁵⁸ Holberg, 2, 1745, s. 210-211, 216-217; [Schönberg], 1, 1756, s. 2-3.

¹⁵⁹ Holberg, 1, 1742, s. 330.

¹⁶⁰ [Schönberg], 1, 1756, s. 5-6.

Hvis vi kigger nærmere på Schönbergs definition af en stor regent, så var der tale om en:

“... som uträttar stora ting til sit Rikes förmon [gavn] och heder, som gör sit Land mäktigt, som försätter det i anseende hos grannar, med mera. Detta sker ej altid genom segerwinningar och Länders äröfring [erobring], utan jämwäl [også] genom sådana nyttiga inrättningar inom Landet, som kunna främja et sådant ändamål.”¹⁶¹

Hvorimod parallellen til Schönbergs onde konge er sværere at identificere i Holbergs forfatterskab, så springer ligheden mellem Holbergs berømmelige regenter og Schönbergs store konge mere i øjnene. Et udmærket eksempel er biografien om Schach Abas, hvis: “heele Regiering har været en Kilde af nyttige Anstalter til Landets Styrke, Handels og Vandels Fremgang og Videnskabers Opkomst.”¹⁶² Netop en stor konges evne til at gennemføre: “nyttiga inrättningar inom Landet, som kunna främja et sådant ändamål,” var også hvad Holberg udpegede som en af Peter den Stores – og dennes parallel stormogulen Akebars – største bedrifter. Hvis vi skal fortsætte sammenligningen mellem Holbergs portræt af Peter den Store og Schönbergs, må den russiske zar dog betegnes som mere end bare en stor regent. Hvad der i Holbergs optik gjorde den russiske zars reformer endnu mere prisværdige end Akebars var, at zaren udelukkende havde: “sit Folks Velstand”¹⁶³ for øje, når han gennemførte disse. Dette stemte fint overens med, hvad Schönberg betragtede som en god regents ypperste egenskab:

“... hwars wälde grundas i sit Folks sinnen och i deras hjärtan: som ej ofredar någon af sina Undersåtare, dem han handterar så, som en Fader sina Barn, och som således gifwer dem orsak at älska, wörda och frukta sig som en Fader, eller med et ord: hwars endaste syftomål är Rikets och sina Undersåtares Wälfärd.”¹⁶⁴

Også i fin tråd med Schönbergs definition af en god konge havde Holberg anerkendt, at Peter den Store ikke var uden fejl, selvom han samtidig ikke var sen til at forsvare eller i det mindste undskylde zarens lyder.¹⁶⁵

Mens ligheder mellem *Helte- og Heltindehistorier* og den første parallelbiografi i *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt* er til

¹⁶¹ Ibid., s. 3.

¹⁶² Holberg, 1, 1742, s. 484.

¹⁶³ Ibid., s. 322.

¹⁶⁴ [Schönberg], 1, 1756, s. 4.

¹⁶⁵ Holberg, 1, 1742, s. 318-320; [Schönberg], 1, 1756, s. 4.

at få øje på, så er der ikke megen overenstemmelse mellem Schönbergs anden parallelbiografi om Karl 1. og Karl 2. og Holbergs skrifter. I den indledende forberedelse kunne man f.eks. læse:

“Ibland alla Regenter äro således inga lyckeligare, än de, som styra fria Folkslag. Möda och Answar äro för dem drägligare; ty det är delt imellan Regenten och Folkets Fullmäktiga. Answaret för gemensamma göromål stannar på de senare; men hwad lyckeligt och stort af dem kan uträttas, uphöjer Regentens ära; ty hedern därföre tilfaller Honom alena, då Han med dem är enig.”¹⁶⁶

Sådanne tanker ville ikke have huet enevældens mand Holberg, og navnlig ikke når Schönberg senere i forberedelsen kopierede den engelske marquess George Savile af Halifax’ *Maxims of State* som rettesnor for en regents opførelse.¹⁶⁷ Om Holberg nogensinde havde læst Halifax’ korte skrift er ikke til at sige, men det er ganske sikkert, at han ikke ville have billiget indholdet, hvori han f.eks. kunne læse – her i Schönbergs oversættelse – at: “Et oinskrænkt Enwælde är, som alt annat, af hård Natur, det spricker snart sönder.”¹⁶⁸

Schönbergs skepsis over for enevældigt monarki var ikke ualmindelig i 1750ernes Sverige. De svenske konger Carl 11.s og Carl 12.s regeringsperioder havde været katastrofale for Sverige og resulteret i militær og finansiel ruin samt tab af prestige og land. Dette resulterede i en stor skepsis over for enhver form for stærk fyrstemat.¹⁶⁹

Det er slående, men ud fra den historiske kontekst forståeligt, hvor markant anderledes Schönbergs tanker om en regents beføjelser og privilegier er i *Hjältars Sammanliknade Historier, På Baron Holbergs Sätt* sammenlignet med hans senere skrifter. Holdningsskiftet kom først og fremmest til udtryk i *Samling af historiska bref om det svenska regerings-sättet i äldre och nyare tider* (1777-78), hvori Schönberg helhjertet forsvarede Gustav 3.s kup i 1772 og den svenske kongemagts stærkt udvidede beføjelser, mens han i samme åndedrag kritiserede frihedstidens regerings-system. Schönbergs holdningsskifte var med al sandsynlighed foranlediget af, at han i 1762 var tiltrådt stillingen som righistoriograf – en

¹⁶⁶ [Schönberg], 2, 1756, s. 4r.

¹⁶⁷ George Savile Halifax: *Miscellanies*, London 1700: s. 7:1-6; [Schönberg], 2, 1756: s. 5v-7v.

¹⁶⁸ [Schönberg], 2, 1756, s. 6r.

¹⁶⁹ Charlotta Wolff: *Aristocratic Notions of Liberty and Patriotism in the Age of Liberty*, Pasi Ihalainen et al. (red.) *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures 1740–1820*, Farnham 2011, s. 122.

stilling han i 1773 udskiftede med stillingen som rigsheraldiker. Han var derfor blevet kongens mand, og *Samling af historiska bref om det svenska regerings-sättet i äldre och nyare tider* kan bedst kaldes et kongeligt bestillingsarbejde, som Gustav 3., der ønskede en historisk legitimering af sine magtbeføjelser, indtrængende opfordrede Schönberg til at skrive.¹⁷⁰

Schönbergs to parallelbiografier udkom med nogle måneders mellemrum. Hvor stor succes, parallelbiografierne fik, er svært at afgøre. Værkets to bind blev anmeldt i *Lärda Tidningar* og i Gjørwells *Den Swänska Mercurius*.¹⁷¹ Selvom værket værdi blev anerkendt, er anmeldelserne i *Lärda Tidningar* ikke rige på ros. Efter tidens skik forfattede anmelderen i stedet et referat af bogens indhold og væsentligste pointer uden at gøre sig nogen videre betragtninger om værket kvaliteter.¹⁷² Noget anderledes og mere interessant er anmeldelserne i *Den Swänska Mercurius*, der med stor sandsynlighed var forfattet af Gjørwell. Den første parallelbiografi blev anmeldt i november-udgaven af *Den Swänska Mercurius* fra 1756, og her kunne man læse at:

“Han [Schönberg] har satt sig före, at författa stora Personers Lefwernes beskrifningar på Baron Holbergs sätt. Han har gjordt med detta första Stycket et lyckeligt försök. De första Hjeltar han låter framtråda, äro 2:ne de s[t]örsta, tappreste och dygdigaste Regenter, som nånsin sutit på en Konunga-Tron, näml. K. Carl Gustaf i Swerige och K. Wilhelm 3. i Ängland. En förberedelse går före deras Lefwernes Beskrifningar, och efter dem kommer sammanliknelsen. Deras Lefwernes beskrifningar äro nätta, trowärdiga och med sammanhang författade.”¹⁷³

Indholdet af parallelbiografiens moralfilosofiske forberedelse samt konklusionen på sammenligningen af de to regenter beskæftigede anmelderen sig ikke yderligere med. I stedet supplerede han bogens levnedsskildring om Carl Gustaf med nogle ekstra fortællinger, der bekræftede Schönbergs positive karakterskildring af den svenske konge. Anmeldelsen sluttede af med en overordnet vurdering af bogens vigtighed, og her herskede der ingen tvivl: “H.F. [Schönberg] tänker och målar tillika med det han berättar, och kan wara aldeles försäkrad om

¹⁷⁰ For en detaljeret gennemgang af Schönbergs *Samling af historiska bref om det svenska regerings-sättet i äldre och nyare tider* se: Kjellin 1952, s. 251-320.

¹⁷¹ Gjørwell var inkonsekvent i stavingen af *Den Swänska Mercurius*, der også hed *Den Swenska Mercurius*. For konsekvensens skyld anvendes udelukkende *Den Swänska Mercurius* i denne artikel.

¹⁷² *Lärda Tidningar*, 89, 11.11.1756, s. 354-356; *Lärda Tidningar*, 101, 23.12.1756, s. 401-403.

¹⁷³ *Den Swänska Mercurius*, november 1756: s. 326.

det almännas bifall öfwer et så nyttigt och artigt arbete, som detta är, hwars långliga fortsättning man med alt skäl önskar.”¹⁷⁴ Lignende flotter ord var også at finde i anmeldelsen af den anden parallelbiografi:

“Herr F. åger et rikt forråd på tankar och målningar, samt en flytande penna, som gifwer allting lif och sin rätta färg, och har det Allmänna sig uti samma witra Författare redan at gratulera til en af våra qwickaste Skribenter, och önskar man med många skäl, at han ej må tröttna wid at fägna [glæde] sina Landsmän med flera så wakra arbeten som detta är.”¹⁷⁵

Om de pæne ord også afspejlede sig i salgstallet, kan ikke fastslås. I hvert fald blev det til trods for anmelderens opfordring ikke til flere parallelbiografier fra Schönbergs hånd.

Gjörwells og Schönbergs drøftelser om Holberg

Gjörwell og Schönberg stiftede bekendtskab med hinanden tidligt i deres karriere. Deres brevveksling går helt tilbage til i 1756 og fortsætter frem til begges død i 1811. Venskabet startede som et arbejdsfællesskab, da Schönberg blev hvervet til at skrive for Gjörwells *Den Swänska Mercurius*. Da Gjörwell nu var Schönbergs arbejdsgiver, og når Schönberg med al sandsynlighed kendte til indholdet af *Bref Om Blandade Ämnen*, måtte han være forsigtig, når de i deres brevvekslinger kom ind på Holbergs forfatterskab. Schönbergs påpasselighed resulterede dog ikke i, at han foranledigede Gjörwell til at tro, at han delte sin arbejdsgivers negative syn på Holbergs forfatterskab. I stedet stak Schönberg med jævne mellemrum en finger i jorden og overvejede, hvor langt han kunne gå i sin ros af Holberg. Således fik Holberg også en hel del ros med på vejen, da Schönberg lykønskede Gjörwell med hans bidrag til Maria Stuartbiografens karakterskildring.¹⁷⁶

At Schönberg heller ikke var bange for at tilkendegive, at han ikke nødvendigvis delte Gjörwells dom over Holbergs skrifter, ses også i deres korrespondance. I *Den Swänska Mercurius'* december-udgave fra 1755 publicerede Gjörwell en forkortet svensk oversættelse af den franske historiker Paul-Henri Mallets levnedsskildring over Holberg.¹⁷⁷ Oversættelsen

¹⁷⁴ Ibid., s. 327.

¹⁷⁵ *Den Swänska Mercurius*, januar 1757, s. 482.

¹⁷⁶ Brev af 4.4.1757 fra Anders Schönberg til Carl Christoffer Gjörwell. Kungliga Biblioteket, Giörwell, Carl Christoffer (1731-1811), Ep. G 7:1.

¹⁷⁷ *Den Swänska Mercurius*, december 1755, s. 321-331

må være gået hurtigt. I hvert fald undlod Gjørwell at fjerne Mallets rosende ord om *Almindelig Kirke-Historie*: “*Histoire Ecclésiastique Universelle* [...] Cette Histoire, qui a le rare avantage d’être fort impartial,”¹⁷⁸ hvilket i den svenske oversættelse blev til: “Bland hans alfwarsammare Skrifter är hans Kyrkohistoria förnämt.”¹⁷⁹

Bedømmelsen af det resterende forfatterskab var straks mere negativt. I skæmte digtene fandt man: “mycken qwickhet, men tillika ej den frihet i tankarna och smak i uttrycken, som utmärka en sund Critique. De malitieuxaste afmålningar och de nedrigaste talesätten öfwerflöda på alla blad.”¹⁸⁰ Komedierna havde stor lighed med engelske komedier og henvendte sig først og fremmest til pøblen, der fandt dem forstæelige og smagfulde.

Trods den positive omtale af *Almindelig Kirke-Historie* fik Holbergs historiske forfatterskab ikke mange pæne ord med på vejen af Mallet. Værst gik det ud over *Dannemarks Riges Historie*, der trods Mallets anerkendelse af værkets kvaliteter i forhold til ældre danmarkshistorier ikke fik stor ros.¹⁸¹ Om end den svenske oversætter påpegede, at der her var tale om Mallets egen dom over *Dannemarks Riges Historie*, tøvede han ikke med at gengive den negative vurdering, og man kunne derfor læse, at:

“Hans [Holbergs] yppersta wärk häruti [de historiske værker] är hans Danska Riks Historia, med hwilken han gjort sig mycken möda och är den ock bättre än alt det, som utkommit tilföre i det ämnet. Den samma är dock efter H. Mallets mening för mycket full af löjligheter, nedriga skämt, målningar i små saker och inga i de stora, många fel i sjelfwa Historien, och långa berättelser om lapri för at så til slut emplotera et infall.”¹⁸²

Publiceringen af Mallets negative karakteristik faldt tydeligvis Schönberg for brystet, og i et brev til Gjørwell havde han svært ved at skjule sin irritation over udgivelsen. Schönberg var dog så besindig, at han ikke indlod sig i diskussion med Gjørwell. I stedet lod Schönberg en hen-

¹⁷⁸ Paul-Henri Mallet: Lettre à l’Auteur de la *Bibliothèque Germanique* sur Mr. le Baron de Holberg, & sur ses Ouvrages, *Nouvelle Bibliothèque Germanique ou Histoire Litteraire De l’Allemagne, de la Suisse, & des Pays du Nord*, Amsterdam juli-august-september 1754, s. 85.

¹⁷⁹ *Den Swänska Mercurius*, december 1755, s. 328.

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 327.

¹⁸¹ For en udførlig analyse af Mallets syn på Holberg se: Sebastian Olden-Jørgensen: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker – et historiografisk-kritisk essay*, [under udgivelse].

¹⁸² *Den Swänska Mercurius*, december 1755, s. 328.

kastet bemærkning falde om, at han før sit bekendtskab med Gjørwell, havde: "skrifwit en Caractere öfwer Holberg, där jag aldeles tager honom i försvar, för Prof. Mallets omdömmen."¹⁸³ Karakterskildringen kom dog aldrig i trykken, men da Schönberg nu så, at Gjørwell havde udgivet Mallets karakterskildring pirrede det hans nysgerrighed, og han forespurgte, om Gjørwell ville give ham et kort referat af hans syn på den dansk-norske forfatter.

Gjørwells svar kom kort tid efter. Hans kritiske syn på Holberg var ikke blevet mildere. Han gentog flere af de tanker, som han allerede havde givet udtryk for i *Bref Om Blandade Ämnen*. F.eks. betragtede han stadig komedierne som Holbergs evangelium. Væk var dog anklagerne om Holbergs halv-arianistiske tilbøjeligheder, der til gengæld var blevet erstattet af noget meget værre. Gjørwell drog nu en direkte parallel mellem Holbergs og Voltaires religionssyn; begge stemples som naturalistiske forfattere. Til trods for Gjørwells rodfæstede mistro til Holberg, var han ikke afvisende over for Schönbergs karakterskildring, og han åbnede en dør for, at den kunne publiceres i *Den Swänska Mercurius*.¹⁸⁴ Det blev dog aldrig til mere end en venlig tilgengivelse fra Gjørwells side, og der eksisterer ikke nogen spor efter Schönbergs karakterskildring – hverken trykt eller utrykt.

Schönberg nåede imidlertid at hylde sit danske forbillede senere i forfatterskabet. I 1759 udgav han endnu engang anonymt et skrift med titlen *Bref af Manalcas*, som enkelte ældre Holberg-forskere har antydnet kunne være inspireret af enten *Moralske Tanker* eller *Epistlerne*.¹⁸⁵ Flere steder i skriftet berørte han Holberg, og mest interessant er nedenstående citat:

“Ehure Dannemark icke så längasedan fått smak för Witterhet, har det dock redan kommit i stånd, at framte sådana män, som kunna täfla med forntidens berömliga Skribenter. Man wet, huru *Holberg* städat all slags Witterhet i sitt Fosterland, och är han säkert en, fast där ej den ende, som bör ställas, åtminstone i Historien, och i den Satiriska, samt Dramatiska wältaligheten, uti jämnförelse med de stora forntidens witra män, för hwilkas företräda han i lifstiden tappert stridde. Ehuru *Holbergs* skrifter hafwa sina fel, hwilket man lär finna i de bästa så wäl forntidens, som sednare tiders Witterhets arbeten, är det likwäl lätt at bewisa, det

¹⁸³ Brev af 1.8.1757 fra Anders Schönberg til Carl Christoffer Gjørwell. Kungliga Biblioteket, Gjørwell, Carl Christoffer (1731-1811), Ep. G 7:1.

¹⁸⁴ Brev af 11.8.1757 fra Carl Christoffer Gjørwell til Anders Schönberg. Kungliga Biblioteket, Autografsamlingen, Ep. G 9.

¹⁸⁵ Werlauff 1856, s. 451-452; Warburg, 1884: s. 76.

honom skett ganska stor orätt af flera lärda Män, som nu efter des död altför mycket lasta des person, och söka minska des lärda förtjänster.”¹⁸⁶

Schönberg henviste her til historikeren Tyge Rothes *Tanker om Kiærlighed til Fædernelandet* (1759), hvori man kunne finde betragtninger a la Schönbergs. Ligesom Schönberg var Rothes karakterstik af Holberg fuld af lovprisning, men hans afsluttende kommentar var en anden. Her begræd Rothe, hvordan danskere ikke engang havde haft et skuldertræk til overs for den store forfatters død, og han gik endda skridtet videre og konstaterede: “Jeg blues [skammer mig] ved at siige det: de Danske nævne alt hans navn med ligegyldighed.”¹⁸⁷ Rothe tegnede altså et billede af en tendens blandt sine landsmænd til at anse Holberg som håbløst forældet. Schönberg derimod rettede sin kritik mod forfattere, der bevidst søgte at laste den nu afdøde Holberg og forklejne hans akademiske fortjenester. Det synes plausibelt, at Schönberg her tænkte på Mallets karakterskildring og også på den foragt over for Holbergs skrifter, han havde mødt hos Gjørwell.

Udblik

På baggrund af den ovenstående analyse af forskelle og ligheder mellem *Helte-* og *Heltindehistorier* og værkernes svenske epigoner er det interessant at bemærke, hvor vide rammer der var for, hvad en imitation egentlig var.

På den ene side står Gjørwell, som fravalgte den parallelbiografiske metode og i stedet imiterede Holberg ved at afskrive og til en vis grad omskrive hans biografier. For Gjørwell var den parallelbiografiske metode ganske enkelt unødvendig, da Holbergs biografier var så værdifulde, at de kunne stå alene som moralfilosofiske eksempler til efterfølgelse (f.eks. Peter den Store) eller til afskrækkelse (f.eks. Muhammed).

På den anden side står Schönberg, der trofast fulgte den parallelbiografiske metode, men valgte at forfatte sine egne biografier og samtidig forsøgte at frigøre sig fra Holbergs tankesæt. Sidstnævnte lykkedes kun i den ene af hans to parallelbiografier. Han var tydeligvis facineret af Holbergs moralfilosofiske pointer og karakterskildringer, som han vendte tilbage til flere gange. Samtidig var mange af Schönbergs egne

¹⁸⁶ [Anders Schönberg]: *Bref Af Menalcaas*, Stockholm 1759, s. 98.

¹⁸⁷ [Schönberg], 1759, s. 98-99 note *; Tyge Rothe: *Tanker Om Kiærlighed Til Fædernelandet*, 1759, s. 180.

moralfilosofiske holdninger så tidstypiske, at de ligeså godt kunne være skrevet af Holberg.

Også de to svenske forfatters generelle syn på Holberg er værd at knytte nogle kommentarer til. Schönberg var Holbergs store svenske beundrer, der trods få holdningsuoverensstemmelser aldrig stillede direkte spørgsmål ved sit idols tanker. Gjørwell havde, hvad man vel bedst kan betegne som et had-kærligheds-forhold til Holberg. På den ene side tog han åbenlyst afstand fra den dansk-norske forfatters tanker om religionen samt de nationale undertoner, der fandtes i *Dannemarks Riges Historie*, og som prægede *Helte-* og *Heltindehistorier*. På den anden side var den unge Gjørwell stærkt influeret af, hvad han havde læst i Holbergs skrifter, og der hersker ingen tvivl om, at han delte Holbergs fascination af historiens store personligheder, og hvorledes man af disse levnedforløb kunne udlede vigtige moraler.

Både Gjørwells og Schönbergs værker skal som nævnt betragtes som imitationer af Holbergs *Helte-* og *Heltindehistorier*. At dømme de to svenskers værker som uoriginale, sådan som Eriksson og Ehrencron-Müller har gjort det, er for så vidt irrelevant. Det er ganske tydeligt, at både Erikssons og Ehrencron-Müllers moderne forståelser af originalitetsbegrebet har influeret på deres dom over de to svenskers imitationer. Men det at imitere andres skrifter var en ganske almindelig praksis i 1700-tallet; en praksis, som kommer klart til udtryk i de tre imitationer.

Hvis vi alligevel drister os til at tage Ehrencron-Müllers kriterier for originalitet for gode varer, er det interessant at bemærke, at selvom Gjørwell lod flere af sine biografier være oversatte afskrifter af Holbergs originaler, så angav han altid sit forlæg.¹⁸⁸ Det samme kan ikke nødvendigvis siges om Holberg. I Holbergs Muhammed-biografi finder vi f.eks. ingen henvisning til hans vigtigste kilde Humphrey Prideaux' *La vie de Mahomet, Où l'on découvre amplement la Verité de l'Imposture*, som store dele af biografien ellers var et afskrift af. Det samme gør sig gældende i Holbergs Maria Stuart-biografi, hvor Holberg ofte afskrev tekstdele fra den franske historiker Paul de Rapin de Thoyras *Histoire d'Angleterre* (1724-27), der heller ikke krediteredes i biografien.¹⁸⁹ Så i virkeligheden benyttede Gjørwell sig af den samme afskrivningsmetode,

¹⁸⁸ [Gjørwell], 1, 1755-56a, s. 2r; [Gjørwell], 2, 1755-56a, s. 3 note *; [Gjørwell], 1, 1757, s. 1 note *; [Gjørwell], 2, 1757, s. 1 note *.

¹⁸⁹ Amundsen, 1925, s. 17-30; Gotfred Benjamin Rode: Holbergs Kilder til de historiske Fortællinger i Heltindehistorierne. Ludvig Holberg *Ludvig Holbergs Heltinde-Historier*, 2, 1861, s. 287.

som den Holberg anvendte, men i modsætning til Holberg indrømmede Gjørwell det åbent.

SUMMARY

KRISTOFFER SCHMIDT: *Ludvig Holberg's Swedish epigones*

One of the most read authors among eighteenth century Swedes was none other than Ludvig Holberg. This is not only evident by the success of Holberg's writings in Sweden but also because many Swedish authors directly or indirectly attempted to imitate his writings. In particular, the biographical books *Lives of Heroes* (1739) and *Lives of Heroines* (1745), modelled after the Greek historian Plutarch's *Vitae Parallelae*, became immense successes, spawning three Swedish imitations: two written by the publisher Carl Christopher Gjørwell (1755–56, 1757) and one written by the historian Anders Schönberg (1756).

Through a comparative analysis, this article examines the similarities and dissimilarities between Holberg's *Lives of Heroes* and *Lives of Heroines* and the Swedish imitations. The analysis reveals that although Gjørwell and Schönberg acknowledged their reliance on the biographical method, historical contents and moral reflections in *Lives of Heroes* and *Lives of Heroines*, their imitations were rather free interpretations, whether relying heavily or deviating significantly from the Holbergian originals.

Tak til Sebastian Olden-Jørgensen, Jonas Nordin og Juliane Engelhardt for gennemlæsning og konstruktiv kritik.